

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ
Jiráskova 3, Litomyšl, 570 01

RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM A DOKUMENTACE

ČÁST NÁSTROPNÍ MALBY SHROMÁŽDĚNÍ OLYMPANŮ
VE STŘEDOVÉM POLI HLAVNÍHO SÁLU ZÁMKU LNÁŘE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
2009

ATELIER RESTAUROVÁNÍ NÁSTĚNNÉ MALBY A SGRAFITA
VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. art. Jan Vojtěchovský
PRÁCI PROVEDLA: Jana Dunajská
DATUM UKONČENÍ: květen 2009

Obsah:

1. RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM	
1.1. Lokace památky.....	6
1.2. Údaje o památce.....	6
1.3. Údaje o akci.....	6
1.4. Popis objektu.....	7
1.4.1 Popis zámku	
1.4.2. Malířská výzdoba zámku	
1.5. Stručná historie Lnář.....	8
1.6. Autor maleb.....	8
1.7. Popis díla.....	9
1.8. Část určená k samostatnému restaurování (Jana Dunajská).....	9
1.9. Restaurátorský průzkum.....	10
1.9.1. Vizuální průzkum	
1.9.2. Chemicko-technologický průzkum	
2.0. Zkoušky čištění.....	11
2.0.1. Zkoušky snímání retuší	
2.0.2. Zkoušky snímání izolace z bituminózních skvrn	
2.0.3. Zkoušky čištění bituminózních skvrn	
2.0.4. Zkoušky čištění ostatních skvrn	
2.1. Vyhodnocení restaurátorského průzkumu.....	14
2.2. Návrh na restaurování.....	15
2.3. Literatura a prameny.....	16
2.4. Obrazová příloha.....	17
2.5. Grafická příloha.....	31
2.6. Textová příloha.....	33
2.6.1. Příloha - organická rozpouštědla	
2.6.2. Giacomo Tencalla a jeho výzdoba zámku Lnáře (Cechlová)	
2.6.3. Předešlé restaurátorské zásahy (Gubarenko)	
3. RESTAURÁTORSKÁ DOKUMENTACE	
3.1. Postup práce.....	52
3.1.1. Lokální prekonsolidace barevné vrstvy	
3.1.2. Sejmutí retuší a izolace	
3.1.3. Čištění bituminózních skvrn	
3.1.4. Sejmutí nevhodných tmelů a konsolidace odhalené omítkové vrstvy	
3.1.5. Injektáž	
3.1.6. Tmelení	
3.1.7. Retuš tmelů a defektů malby	
3.2. Použité materiály.....	54
3.3. Doporučený režim památky.....	55
3.4. Obrazová příloha.....	56
3.5. Textová příloha.....	70
3.5.1. Chemicko-technologický průzkum	

Počet stran textu: 19

Počet stran textových příloh: 42

Počet fotografií: 51

©Restaurátorská dokumentace jako dílo literární a vědecké je chráněna ve smyslu autorského zákona č.89/1990 Sb. v úplném znění. Právo k užití ve smyslu zákona o památkové péči č. 20/1987Sb. v úplném znění má majitel a příslušné orgány státní památkové péče.

1. RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM

1.1. Lokace památky

1.1.1. Kraj: Jihočeský

1.1.2. Okres: Strakonice

1.1.3. Obec: Lnáře, č.p. 1

1.1.4. Název památky: Zámek Lnáře

1.1.5. Bližší určení místa popisem: Nástrovní malba Shromáždění Olympanů ve středovém poli hlavního sálu zámku Lnáře

1.1.6. Rejstříkové číslo objektu v ÚSKP ČR: 29087/3-4209

1.2. Údaje o památce

1.2.1. Autor: pravděpodobně Giacomo Tencalla

1.2.2. Sloh, datace: po roce 1677

1.2.3. Materiál, technika: Fresco-secco

1.2.4. Rozměry: celková plocha malby je 42,17 m². Rozměr části malby určené k samostatnému restaurování 9,182 m²

1.2.5. Předchozí známé restaurátorské zásahy: Oprava v roce 1908, restaurováno v roce 1982 (Josef Čoban, Jiří Stejskal, František Matásek), 1982 Zdeněk Prokop.¹

1.3. Údaje o akci

1.3.1. Vlastník a zadavatel: Dvůr Lnáře, spol. s r.o.

1.3.2. Termín započetí a ukončení akce: listopad 2008 - květen 2009

¹ Více o předchozích restaurátorských zásazích v textové příloze 2.6.3.

1.4. Popis objektu

1.4.1. Popis zámku

Zámek Lnáře se nachází ve stejnojmenné obci 10 km severozápadně od Blatné. Zámecký komplex je tvořen tzv. Starým zámkem, stojícím na místě původní gotické tvrze vladyků ze Lnář, a Novým zámkem, který byl postaven až v 17. století v jeho těsném sousedství. Starý zámek vznikl v roce 1597 renesanční přestavbou bývalé lnářské tvrze, která byla ve 13. století dřevěná, ve 14. století kamenná gotická. Svoji funkci plnil až do století devatenáctého, kdy byl přeměněn na pivovar. V osmdesátých letech 20. století byl rekonstruován pro obytné účely. Stavba barokního Nového zámku byla zahájena kolem roku 1666. Byl stavěn těsně vedle Starého zámku a dokončen v roce 1686. Úpravy, které na zámku v průběhu staletí proběhly, se většinou omezily na vnitřní části stavby, takže se do současnosti dochovala téměř původní podoba. Nový zámek, stojící vedle původní tvrze je dvoupatrový, raně barokní se čtyřmi křídly a hranolovou věží. Od silnice vede k zámku přes vyzděný příkop kamenný most se šesti sochami světců. Sochy světců na mostě jsou z 1. poloviny 18 století. Autor je neznámý. V zámeckém příkopu je jedenáct soch antických bohů z dílny Ignáce Michaela Platzera. Kašna s Neptunem na nádvoří z konce 17. století je od italského sochaře Francesca Carattioho. Okolo zámku je anglický park, přebudovaný v době rekonstrukce v letech 1972-1985 na převážně francouzskou zahradu. Je zde umístěna řada soch zpodobňujících postavy řeckých bohů a bohyň. U zdi parku stojí pavilón v podobě minaretu. Interiéry zámku se vyznačují bohatostí štukové výzdoby, freskami a sochami. Umělci vyzdobili zámek souborem fresek a plastik s výjevy z antické mytologie a Ovidiových Metamorfóz.

1.4.2. Malířská výzdoba zámku

Velký (hlavní) sál o podlahové ploše 240 m², který prostupuje dvě poschodí, patří k umělecky nejpozoruhodnějším částem interiéru zámku. Tvoří ji velice kvalitní ornamentální a figurální štuky a malby. Ve středním, poměrně velkém obdélném nástropním poli je vyobrazeno shromáždění Olympanů, v jehož středu Kybelé předává Jupiterovi a Junoně svatební dar v podobě stromu se zlatými jablky. „*Střední část kompozice je převzata z malby Carpofova Tencally se stejným námětem na zámku Trautenfels, kde je tento motiv vysvětlován jako apoteóza manželského páru Seigmunda z Trauttmansdorfu a Cäciliie Renaty Zu Dohna. Samotný motiv Jupitera v barokní malbě evokoval postavu císaře. Předlohou pro tyto malby bylo pravděpodobně dílo Johanna Wilhema Bauera Ikonographi, jenž se těšilo značné oblibě u Carpofova Tencally a jeho následovníků. Tento cyklus 150 ovidiovských rytin se stal souborem pravděpodobně s nejširším uplatněním v moravském a českém umění v 2. polovině 17. století.*“² V šesti výškových obdélných polích po obvodu fabionu jsou vyobrazeny scény z báje o Hesperidkách. Ve dvanácti medailonech v lunetových výsečích jsou malovány grisailleové motivy putti, držících astrální znamení. Motiv hrajících si putti se objevuje také na malbách Carpofova Tencally. Pravděpodobně se shoduje s grafickou předlohou francouzských metamorfóz od Pietra Du Ryer.³

„*V dalších sálech jsou vyobrazeny alegorie Obezřetnosti, Únos Proserpiny (malba je kompozičně příbuzná výjevu téhož námětu v pavilonu Květné zahrady v Kroměříži a v Libochovicích), torzálně dochovaný výjev s Apollónem a Korónidou (blízká malbě Carpofova Tencally téhož námětu v hlavním sále zámku Trautenfels) a malba s motivem Aurory (taktéž blízká malbě Carpofova Tencally téhož námětu v Palazzo Terzi v Bergamu a na zámku v Trautenfelsu).*“⁴

^{2,4} Textová příloha 2.6.2., Cechlová M., Giacomo Tencalla a jeho výzdoba zámku Lnáře. Universita Pardubice, Fakulta Restaurování. Litomyšl. Květen 2009.

³ Miltová, R. Najde se Ovidia Metamorphosis, o kunstu tělesné lásky Receptce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně 2008.

Malířská výzdoba stropů ostatních sálů vznikla patrně spolu s úpravou hlavního sálu. Velmi pravděpodobně se jedná o práce Giacoma Tencally, čemuž nasvědčuje jejich malířský charakter. Malby v barokní zámecké kapli svatého Josefa, byly vytvořeny v roce 1721. V lodi kaple jsou fresky ze života Josefa starozákonného, syna Jácob a Ráchel od J. Hofmanna z roku 1721. Presbytář kaple je vyzdoben freskami ze života Sv. Josefa - pěstouna Páně od neznámého malíře).

1.5. Stručná historie Lnář⁵

V okolí je mnoho pozůstatků po době keltské, ale nejstarší písemná zpráva o obci hovoří o lnářském vladýkovi Oldřichu, který doprovázel v roce 1313 krále Jana Lucemburského do Itálie. Německý název místa zní Schlüsselburg neboli Klíčohrad. Tento název pochází z dob budování místního sídla pánů, při kterém se v základech našel zlatý klíč neurčitého původu. Další rody, které působily ve Lnářích byli Zmrzlíci ze Svojšína, Šternberkové a Volf Novohradský z Kolovrat, který pozdvihl lnářské rybníkářství za pomoci Jakuba Krčina z Jelčan. Následovali Vratislavové z Mitrovic. Aleš Vratislav z Mitrovic byl za své zásluhy o stát povýšen do hraběcího stavu a protože mu byla lnářská tvrz „těsná“, rozhodl se vedle původní gotické tvrze, přestavěné renesančně, postavit barokní zámek. Stavbu zahájil patrně v r. 1666 (názory se rozcházejí, uvádějí se i jiná data +/- 5 let). Stavbu však nedokončil. Pokračoval v ní Humprecht Jan Černín z Chudenic. Stavbu řídil italský architekt Giovanni Batista Maderna, jehož dílem je i Černínský palác v Praze. Ovšem Jan Černín stavbu také nedokončil. To se podařilo až jeho synovi Tomáši Zacheovi v roce 1684. Ten zde také založil při kostele Nejsvětější trojice klášter bosých Augustiniánů. Následně přicházejí Küniglové, Sporckové, hrabě Thun-Hohenstein - Biskup pasovský, Lünckerové z Lutzenwicu, a poslední majitelé s modrou krví - Lilgenauové. Lnářské panství kupuje v roce 1923 Karel Bondy, a v roce 1936 pražský advokát JUDr. Jindřich A. Vaníček, kterému bylo v roce 1948 znárodněno. Do roku 1972 zámek chátrá. V letech 1972-1985 prochází rekonstrukcí a poté slouží jako rekreační a zasedací sídlo české vlády. V roce 1993 je v restituci vrácen potomkům JUDr. Vaníčka, kterých je v současnosti 17, a ti jej v roce 1999, tedy 333 let od založení zpřístupňují veřejnosti.

1.6. Autor maleb⁶

Giacomo Tencalla (11. leden 1644 – mezi lety 1690 a 1692) byl do nedávna považován za synovce Carpofova Tencally, ovšem podle nových poznatků uvedených Janou Zapletalovou vyplývá, že pokud byli příbuzní, tak jedině vzdálení. Oba pocházeli ze stejného severoitalského města Bissone. Malíř Giacomo Tencalla, jinak uváděn také jako Jacobus Tencalla Figlius Joannis de Bissone, byl donedávna téměř neznámý umělec o jehož práci nebylo mnoho známo. Až díky práci některých historiků, kteří se v současné době zabývají bádáním o Giacomu Tencallovi zjišťujeme, že malíř měl v Čechách i na Moravě široké uplatnění ve své tvůrčí činnosti. Jeho dílo bylo často připisováno malíři Carpofovi Tencallovi (1623–1685, Bissone) jenž byl ve své době vysoce hodnocen jako obnovitel umění freskové malby na sever od Alp. Patrně brzy po polovině sedmdesátých let 17. století odešel Giacomo Tencalla do Čech. Giacomův příchod souvisel s působením jeho známějšího současníka z Bissone, se kterým byl spojen příbuzenským vztahem přes svou matku Barbaru rozenou Carattiovou, architektem Francescem Carattim (1610/1615, Bissone – 1677, Praha?). Caratti tehdy působil ve službách Humprechta Jana Černína z Chudenic (1628–1682), pro kterého stavěl na Hradčanech palác.

⁵ Převzato z: Majer A., *Dějiny osady Lnářské*. Lnáře 1922.

⁶ Převzato z: Zapletalová J., „*Jacobus Tencalla figlius Joannis de Bissone*“ aneb *původ malíře Giacoma Tencally**, Univerzita Palackého v Olomouci. , Mádl M., *Giacomo Tencalla a nástěnná malba v českých zemích 17. století*. Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha.

Ve stejné době nechal hrabě Černín upravovat starší zámek v jihočeských Lnářích, který získal v roce 1675 od dědiček Alexe Ferdinanda Vratislava z Mitrovic. Ten začal vedle staré tvrže stavět nový zámek, jemuž dal německé jméno Schlüsselburg, stavbu však před svou smrtí nedokončil. Asi od roku 1677 vedl stavbu Giovanni Battista Maderna, jenž byl Carattiho učedník. Stavební úpravy pokračovaly i v 80. letech 17. století. V téže době byl upravován i hlavní sál zámku. Jeho výzdobu tvoří malby s náměty z báje o Hesperidkách spolu s ornamentálními a figurálními štuky.

1.7. Popis díla

Nástropní malba Shromáždění olympanů se nachází v hlavním sále v 1. patře zámku Lnáře. „*Ve středním velkém obdélném poli je vyobrazeno shromáždění Olympanů, v jehož středu Kybelé předává Diovi a Héře, sedícím ve voze, svatební dar v podobě stromu se zlatými jablky. Kybelé má na hlavě posazené věže. Byla uctívána jako dárkyně života a matka bohů a ztotožňována s bohyní Rheiou nebo Gaiou, nebo v Římě s bohyní Ops. Zeus má jako atribut orla, Héra dva pávy. Okolo nich je zobrazen zástup bohů a bohyň, který je tvořen Palas Athénou s přilbou na hlavě, Afrodjou, Apollónem s vavřínovým věncem na hlavě, Árem s přilbou držícím kopí v ruce, Héfaistosem mající kladivo, Hermem v okřídlené přilbě s holí, okolo níž se proplétají dva hadi, Dionýsem s rohem hojnosti, Flórou s košíkem plným květin, se snopem obilí v ruce bohyní Démeter, Aurorou se září kolem hlavy, Hádesem s dvojzubcem, Heraklem s odvrácenou hlavou s palicí přes rameno, Kronosem, dále pak bohem řek s pádlem v ruce spolu s Poseidónem v červeném plášti mající trojzubec a bohyní lovu Artemis s lukem a s půlměsícem na čele.*“⁷

1.8. Část určená k samostatnému restaurování (Jana Dunajská)

Moje část určená k samostatnému restaurování je vymezena ve střední části výjevu. Obsahuje bohyni Kybelé stojící v oblacích u jejíž nohou se naklání a vztahuje ruku andílek putti. Kybelé je oblečena do zelených šatů, hnědého pláště a na hlavě má věž. Pravou rukou drží strom s jablky ve váze, levou rukou kyne k Héře a Diovi (Jupiterovi a Junoně) a nabízí jim tento svůj svatební dar. Nad rukou Kybelé sedí v oblacích orel a dívá se ni. Nad orlem stojí v mracích dvě postavy dívající se na Dia a Héru, z nichž žena s obnaženými prsy oblečená do zelených šatů s bílým lemem a do červeného rozevlátého pláště je Afrodité (Venuše). Vpravo od stromu stojí skupinka čtyř postav. První je postava ženy v zelených šatech s bílým lemem, druhá je postava ženy v růžových šatech s bílým pláštěm. Tato žena se naklání ke třetí postavě muže, který je označován jako Hermes (Merkur). Hermes je oblečen do okrového pláště, na hlavě má zlatou helmu s křídly a v levé ruce drží okřídlenou hůl se dvěma hady. Čtvrtá a poslední postava tohoto úseku malby je žena otočná zády k divákovi. Je oblečená do fialových šatů s bílým lemem, do červeného pláště, na hlavě má z vlasů spletený drdol a dívá se opačným směrem než ostatní, směrem ke starci v zeleném rozevlátém plášti. Vyznačení dílu je znázorněno v grafické příloze 2.5.

⁷ Textová příloha 2.6.2., Cechlová M., Giacomo Tencalla a jeho výzdoba zámku Lnáře. Universita Pardubice, Fakulta Restaurování. Litomyšl. Květen 2009.

1.9. Restaurátorský průzkum

1.9.1. Vizuální průzkum

• průzkum v rozptýleném světle

V denním rozptýleném světle jsou dobře viditelné na povrchu malby hnědé až tmavonědé bituminózní skvrny. Skvrny někde pouze zbarvují povrch do oranžovo-hnědé barvy, v některých místech vytvářejí na povrchu malby tmavohnědou až černou lesklou vrstvu. Většina míst, na kterých se nacházejí tyto skvrny, byla v minulosti již retušována nápodobivou retuší. Při pohledu na zaretušovanou bituminózní skvrnu je patrné, že i po provedení retuší během předchozího restaurátorského zásahu skvrny nadále migrovaly do malby, rozšiřovaly se a s retušemi se částečně propojily. Skvrny jsou pravděpodobně výsledkem působení materiálů aplikovaných na dřevěné konstrukce stropu na přelomu 70-80 let 20. století, kdy byl celý zámek rekonstruován. Na malbě se také nachází kruhové ztmavlé mapy, pravděpodobně způsobené zatečením vody z půdních prostor do malby.

Barevná vrstva je převážně v místech, kde byly k výstavbě malby použity zemité pigmenty (zelené šaty a hnědý plášť Kybelé, orel, váza), lokálně zpráškovatělá, či se odlupuje v šupinách. Po celé ploše malby se nachází velký počet novodobých tmelů. Tmely vystupují často nad úroveň původní omítky, kterou svými hrubými okraji narušují a v některých případech ji i přesahují. Vertikálně prochází malbou linie kruhových tmelů o průměru cca 5cm a horizontálně tmelené praskliny nacházející se převážně ve stromu a v oblacích.

Novodobé tmely a místa s vypadanou barevnou vrstvou jsou pokryty čárovou retuší vedenou po objemu. Retuše jsou většinou ztmavlé, často přesahují originální barevnou vrstvu, narušují celkový umělecký dojem malby.

Po průzkumu perkusní metodou (poklepem) byla zjištěna přítomnost dutin v omítkové vrstvě.

Vyznačení zákresu poškození je znázorněno v grafické příloze 2.5.

• průzkum v razantním bočním osvětlení

Pomocí razantního bočního osvětlení lze pozorovat po celém povrchu malby četné defekty, tmely vystupující často nad úroveň původní omítky. Také jsou dobře patrné tmelené horizontální praskliny způsobené v minulosti pohyby dřevěných fošen podbití malby, jež se začaly lokálně oddělovat od dřevěné konstrukce stropu. Za pomoci razantního bočního osvětlení byla nalezena rozhraní denních dílů a lokálně rytá podkresba, jež se nachází v malé míře v listoví stromu.

• průzkum v UV luminiscenci

Při pozorování v UV světle byly velmi dobře patrné zvýrazněné hnědé bituminózní skvrny, které měly výraznou oranžovou luminiscenci. Distribuce těchto skvrn horizontálně kopíruje směr položených dřevěných fošen podbití malby. Skvrny se objevují v jakýchsi pásech nad sebou, což poukazuje na to, že bituminózní skvrny migrovaly do malby v místech mezer mezi fošnami podbití malby z půdního prostoru. Při průzkumu malby pomocí UV záření došlo ke zvýraznění některých poškození (praskliny, ztráty barevné vrstvy). Dobře patrné byly i druhotné zásahy, retuše a především tmely jevící se jako výrazně tmavší.

1.9.2. Chemicko-technologický průzkum barevné vrstvy

Předmětem chemicko-technologického průzkumu byla nástropní malba Shromáždění Olympanů na zámku v Lnářích. Cílem průzkumu bylo lokálně zjistit stratigrafii barevných vrstev, u vybraných vrstev určit jejich složení (použité pigmenty, resp. pojivo) a zdokumentovat přítomnost přemaleb případně jiných vrstev, které se na malbě nacházejí (vrstvy izolace, přítomnost hnědých bituminózních látek, které lokálně prosakují malbou a jsou překryty retušemi). Průběh a výsledky těchto zkoumání jsou uvedeny v textové příloze č. 3.5.1

2.0. Zkoušky čištění

2.0.1. Zkoušky snímání retuší

V první fázi zkoušek snímání retuší nacházejících se v místech vypadané barevné vrstvy, na novodobých tmelech a na bituminózních skvrnách byla zkoušena destilovaná voda a základní řada organických rozpouštědel (isooktan, lékařský benzín, white spirit, terpentýn, xylen, ethanol, aceton, isopropanol). Tyto zkoušky nebyly na všech zkoušených místech stejně účinné, což může být zapříčiněno tím, že se míra pojiva obsaženého v retuších místo od místa liší. Na některých retušovaných plochách dostatečně účinkovaly téměř všechny zkoušené prostředky, někde pouze aceton nebo destilovaná voda a na některých místech neúčinkovalo žádné ze zkoušených rozpouštědel. V následující fázi zkoušek snímání retuší z míst, kde předcházející zkoušky nejevily žádnou účinnost, byla zkoušena čpavková voda (12%) či další organická rozpouštědla (toluen, ethylmethylketon, chloroform, n-propylaceton, tetrahydrofuran, cyklohexanon) a směsi rozpouštědel (toluen + aceton 1:1, toluen + isopropanol 2:1). Pouze zkoušky snímání retuší ethylmethylketonem a tetrahydrofuranem byly úspěšné. Pro snadnější práci byly účinky ethylmethylketonu zkoušeny také aplikací ve formě gelu (*metylcelulosa*). Nejvhodnější doba působení tohoto gelu je asi 10 minut.

2.0.2. Zkoušky snímání izolace z bituminózních skvrn

Pro zkoušky snímání izolace byla použita stejná organická rozpouštědla a směsi rozpouštědel jako v případě zkoušek snímání retuší (viz 1.7.3.1.) Tato rozpouštědla však nepřinesla uspokojivý výsledek a tak bylo přistoupeno ke zkouškám dalšími směsmi rozpouštědel (dimethylformamid, dimethylformamid + toluen 1:1, dimethylformamid + toluen 3:2, dimethylformamid + toluen 1:3, aceton + toluen 3:1, voda + terpentýn 1:1,7 + detergent, aceton + propylacetát 1:2 a aceton+xylen 4:1). Aceton s xylenem prokazoval dobrý výsledek, ale na povrchu malby se objevil po ošetření bílý zákal. Zkoušky dimethylformamidem v kombinaci s toluenem se ukázaly jako uspokojivé. Nejúspěšnější z nich se jeví kombinace DMF + toluen v poměru 3:2. Pro snadnější práci byly účinky této směsi zkoušeny také aplikací ve formě gelu (*metylcelulosa*). Nejvhodnější doba působení tohoto gelu je asi 3-5 minut.

2.0.3. Zkoušky čištění bituminózních skvrn

V průběhu zkoušek snímání izolace bylo patrné, že pomocí směsi DMF+toluen (3:2) se s izolací daří také částečně tenčit bituminózní skvrnu, pravděpodobně díky tomu, že během času, po který byla skvrna izolována, došlo k jejímu částečnému propojení s izolací. Na základě toho bylo přistoupeno ke zkouškám čištění bituminózních skvrn pomocí organických rozpouštědel a jejich směsí. Byla zkoušena totožná organická rozpouštědla jako v předchozích zkouškách snímání retuší (1.7.3.1.). Dále byl zkoušen dimetylformamid, dimetylformamid+toluen 1:1, dimetylformamid+toluen 3:2, cyklohexanon+toluen, chloroform, trichlorethylen, diacetonalkohol, diacetonalkohol+toluen 1:1. U žádné z těchto zkoušek se efektivní výsledek neprojevil. Pouze DMF v kombinaci s toluenem 3:2 vykazoval mírný čistící účinek.

Na základě pozvání vedoucího práce Mgr.art. Jana Vojtěchovského přijel na zámek Lnáře Dipl. Rest. Martin Lehmann z Německa vyzkoušet na bituminózních skvrnách čistící účinky speciálního vakuového odsávacího zařízení, které vyvinul pro snímání fixází z nástěnných maleb v Quedlinburgu (Německo). Na stěnu byl ve čtyřech bodech nalepen obdélník japonského papíru směsí *Klucelu M* v acetonu(1-2%). Na japonský papír se nanasla 0,5 cm tlustá vrstva směsí složené z inertní papíroviny *Arbocel BC200* a *40*, acetonu a malého množství *Tixogelu*. Tato vrstva byla přikryta japonským papírem a následně fólií, aby se aceton nemohl vypařovat. Po 5-10 minutách byla fólie sejmuta a začalo se střídat na každém místě 10-15 s odsávat. Celková doba odsávání byla cca 10 minut. Po vyschnutí čištěné oblasti bylo patrné, že nedošlo k výraznějšímu čistícímu efektu. Pro potvrzení výsledku byla provedena druhá zkouška čištění pomocí tohoto odsávacího systému a opět nedošlo čistícímu účinku.

Dále jsme vyzkoušeli s pomocí Ing. Jakuba Havlína a Ing. Michal Pecha z VŠCHT v Praze na bituminózních skvrnách čistící účinky enzymů, hydroxidu lithného a peroxidu vodíku. S Ing. Havlínem jsme zkoušeli čistit bituminózní skvrny pomocí enzymů Lipázy typ VII. s přídavkem pufru a povrchově aktivních látek. Na japonský papír či buničinu byly nanесeny enzymy a překryty fólií. Po dobu 15 minut byly zahřívány na požadovanou teplotu 45°C (teplota závisí na druhu enzymu a substrátu). Po uplynulých 15 minutách bylo zahřívání ukončeno a směs nechána 10 minut v klidu. Poté byla buničina sundána a čištěná oblast důkladně vymyta a ošetřena ethanolem. Po vyschnutí ošetřované plochy se čistící efekt neprojevil. Další zkouška probíhala obdobně, pouze enzym Lipáza typ VII. obsahoval přídavek $\text{Ca}(\text{OH})_2$ (vápenné vody). Ani v tomto případě se však čistící účinek neobjevil. Poslední zkouška čištění pomocí enzymů byla provedena na ztmavlé kruhové (zatím bez určení jejího složení) skvrně. Byla zkoušena Lipáza typ VII. bez přídavku vápenné vody stejnou cestou jako předešlé dvě zkoušky. Výsledek byl opět bez zjevného čistícího efektu.

S Ing. Pechem jsme zkoušeli čištění bituminózních skvrn pomocí hydroxidu lithného a peroxidu vodíku. Byly provedeny dvě zkoušky pomocí 12% peroxidu vodíku v inertní papírovině *Arbocel BC200*, směs byla po nanесení překryta igelitem a doba působení byla 30 min. a 1 h. Zkoušky nevykazovaly výraznější čistící efekt. Dále byly provedeny zkoušky čištění pomocí hydroxidu lithného. 2%-ní hydroxid lithný(LiOH) působil 30 minut, 5%-ní hydroxid lithný(LiOH) působil 45 minut, 2%-ní hydroxid lithný(LiOH) v gelu(*metylcelulosa*) působil 30 minut. Tyto zkoušky nevykazovaly jednotný výsledek, na některých místech se účinek nedostavil, na jiných došlo k mírnému vyčištění, avšak projevil se zákal a proto bylo od dalších zkoušek upuštěno.

Také probíhaly zkoušky čištění bituminózních i jiných skvrn pomocí destilované vody, destilované vody ve formě zábalu z inertní papíroviny *Arbocel*. Na to navazovaly zkoušky pomocí zábalu z inertní papíroviny *Arbocel* a horké vody. Některé zkoušky tohoto typu vykazovaly mírný účinek, u některých se účinek neprojevil. Jednoznačně lépe však působila horká voda. Po vyschnutí zůstaly v místech těchto zkoušek mapy. Následně navazovaly zkoušky čištění pěnou z jádrového mýdla,

Ethomeenu C25 a Master orange gelu Lavamani. Zkoušky vykazovaly patrný čistící účinek, na některých místech však pravděpodobně díky rozličnému složení bituminózních skvrn naopak téměř žádný. Nejlépe z těchto tří působil *Master orange gel Lavamani*, avšak ten měl tendence vytvářet na okrajích čištěné plochy ztmavlé mapy. Pro poslední zkoušky čištění bituminózních skvrn byl použit rozpouštědlový gel. Složení gelu: *Carbopol EZ2* (2g), destilovaná voda (10-15ml), *Ethomeen C25* (20ml), směs dimethylformamid+toluen 3:2(100ml). Doba působení tohoto gelu na malbě byla 5-10minut. Po vyschnutí byl patrný dobrý čistící účinek.

2.0.4. Zkoušky čištění ostatních skvrn

Souběžně probíhaly zkoušky čištění ztmavělých kruhových map, pravděpodobně způsobených zatečením vody z půdních prostor do malby, methylethylketom, čpavkovou vodou (12%), destilovanou vodou, DMF + toluen (3:2), jádrovým mýdlem. Pouze destilovaná voda a jádrové mýdlo prokázaly mírný účinek.

2.1. Vyhodnocení restaurátorského průzkumu

Malba v hlavním sálu na zámku ve Lnářích je podle PhDr. Martina Mádlá považována za nejvydařenější dílo od Giacoma Tencally z dosud identifikovaných děl. Je zřejmé, že výmalba byla provedena podle vzoru maleb Carpofoza Tencally. Z toho lze usuzovat, že Giacomo byl pravděpodobně jeho žákem nebo spolupracovníkem. Podklad barevných vrstev tvoří vrstva intonaka nebo vrstva omítky na bázi bílého vzdušného vápna. Plnivem je křemenný písek, obsahující kromě zrn křemene příměs dalších silikátů a silikoaluminátů. Na vyzrálé vrstvě omítky jsou nanášeny barevné vrstvy v proměnlivém počtu vrstev. Pojivo originální malby tvoří uhličitán vápenatý. V barevných vrstvách byla mikrochemicky prokázána přítomnost proteinů (pravděpodobně pouze v nízké koncentraci). Mohlo by se jednat o příměs bílkovinných pojiv v původní malbě, ale nelze ani vyloučit, že zdrojem proteinů byl některý z předchozích zásahů (např. konsolidace barevných vrstev nebo přemalby). Pigmenty prokázány ve starších (pravděpodobně původních) barevných vrstvách byly v období vzniku maleb v nástěnné malbě běžně používané – okry, smalt, olovnaté pigmenty (minium nebo olovnatá běloba), země zelená.

Malba byla provedena pravděpodobně technikou fresco – secco s vysokým podílem vápna. Jednoznačné určení techniky nelze provést ani na základě prvkové analýzy, která ve všech vrstvách prokázala vysoký podíl vápna, které je ve vrstvách charakteristické pro obě techniky. Jednoznačně byl však kladen větší důraz na provedení malby v secco. (Technika secco umožňuje provést propracovanou modelaci a jemné detaily lépe než ve fresce). Tomu nasvědčuje i rozdělení celé malby do 33 menších giornate. V technice fresco si malíř rozvrhl kompozici. Štětcová podkresba byla provedena zelenou a fialovou barvou, lokálně se objevuje i rytá podkresba v místech, kde se nacházejí rovné geometrické tvary (atributy – trojzubec, dvojzubec, oštěp, šíp, palice) a v koruně stromu opisující jednotlivé listy. Jelikož větší část denních dílů opisují okraje figur a mraků, musela být malba přenesena přes kartony. Podle provedeného průzkumu giornate se lze domnívat, že malíř vytvořil jako první postavu Héry ležící ne zcela ve středu kompozice. Pracoval s hustou barvou, jak dokazují dobře rozpoznatelné tahy štětce tvořící strukturální povrch malby i přesto, že je malba provedena na hladkém povrchu omítky po způsobu italských malířů.

Na povrchu malby se nachází hnědé až tmavěhnědé lesklé bituminózní skvrny. Naměřením FTIR spektra hnědého zbarvení na povrchu maleb i extraktu z omítky pod hnědým zbarvením odpovídají nejvíce spektru černouhelného dehtu (Karbolineum). Měření tedy jasně potvrzují předpoklad, že zbarvení vzniklo migrací prostředku na bázi černouhelného dehtu použitého na ošetření dřevěné konstrukce na rubové straně kleneb na přelomu 70. - 80. let 20. století, kdy byl celý zámek rekonstruován. Prostředky na bázi černouhelného dehtu mají často i po odpaření rozpouštědel schopnost pomalé migrace v porézních systémech a mohou proto vyvolávat zbarvení na jejich povrchu. V důsledku stárnutí dochází zejména na povrchu ke snižování jejich rozpustnosti. Proto lze předpokládat, že při odstraňování (kombinace mechanického odstraňování a obkladů nebo gelů s organickými rozpouštědly) nebude možné z barevných vrstev nebo omítek hnědé zbarvení úplně odstranit, ale jen redukovat. Současně se ukázalo, že v omítkové vrstvě pod hnědým zbarvením je nadále poměrně velké množství dobře rozpustných podílů černouhelného dehtu. V důsledku jejich migrace (zejména při vyšších teplotách) může tedy v budoucnu docházet k opakovanému vzniku zbarvení na povrchu maleb. Tento proces pravděpodobně nebude probíhat takovou intenzitou jako v minulosti, ale nelze mu ani úplně zabránit.

Většina míst, na kterých se nacházejí bituminózní skvrny, byla v minulosti již retušována nápodobivou retuší při komplexním restaurátorském zákroku. Vrstvu retuše odděluje od bituminózní skvrny poměrně silná vrstva okrové transparentní izolace. Izolace byla nanášena z důvodu omezení migrace bituminózních látek na povrch retušované malby. Při pohledu na zaretušovanou bituminózní skvrnu je patrné, že i po provedení retuší během předchozího restaurátorského zásahu skvrny nadále migrovaly do malby, rozšiřovaly se a s retušemi se částečně propojily.

Na malbě se dále nachází kruhové ztmavlé mapy způsobené zatečením vody z půdních prostor do malby. Barevná vrstva je lokálně zpráškovatělá, odlupuje se a nachází se v ní dutiny. Po celé ploše

malby se nachází velký počet novodobých tmelů s odlišnou strukturou, jež svými hrubými okraji narušují homogenitu hladkého povrchu malby. Novodobé tmely a místa s vypadanou barevnou vrstvou jsou pokryty čárovou retuší vedenou po objemu. Retuše jsou ztmavlé, často přesahují do originální barevné vrstvy a narušují celkový umělecký dojem malby.

Po průzkumu perkusní metodou (poklepem) byla zjištěna přítomnost dutin v omítkové vrstvě.

2.2. Návrh na restaurování

I. Lokální prekonsolidace a injektáž barevné vrstvy

- zpráškovatélou barevnou vrstvu i dutiny v barevné vrstvě fixovat a injektovat roztokem akrylátové disperze Hydro-Grund.

II. Sejmutí nevhodných retuší a izolací skvrn pomocí organických rozpouštědel

III. Čištění bituminózních i ostatních skvrn

- skvrny čistit směsí dimethylformamidu + toluen(3:2) v gelu(*metylcelulosa*), pěnou z jádrového mýdla, destilovanou vodou nebo zábaly z inertní papíroviny *Arbocel* a horké vody.

IV. Vyjmutí novodobých tmelů

V. Tmelení a injektáž dutin

- tmelit vápenným tmelem odstupňované hrubosti, injektovat pomocí injektážní směsi na vápenné bázi.

VI. Retuš

- Retušovat akvarelovými barvami. Tmely budou zakryty nápodobivou retuší, míra retuší v ostatních defektech bude nejprve zcelující, podle potřeby bude jejich lokální intenzita přiblížena okolí.

2.3. Prameny a literatura

- Cechlová M., *Giacomo Tencalla a jeho výzdoba zámku Lnáře*. Univerzita Pardubice, Fakulta Restaurování. Litomyšl. Květen 2009.
- Čoban J., Matásek F., Stejskal J. akad.mal., *Nástěnné malby s mythologickými náměty ve Velkém sále Státního zámku Lnáře*. Restaurátorská zpráva. 1982.
- Lorenz Gunter, *Mit losungsmitteln rechnen*.
- Mádl M., *Giacomo Tencalla a nástěnná malba v českých zemích 17. století*. Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha.
- Majer A., *Dějiny osady Lnářské*. Lnáře 1922.
- Prokop Z. akad.malíř. *Rekonstrukce stavebními pracemi poškozené, již restaurované části nástropní malby na zámku LNÁŘE*. Restaurátorská zpráva. 1982.
- Vojtěchovský J., *Restaurátorský průzkum nástropní malba ve středovém poli hlavního sálu zámku Lnáře*, květen-červen 2008.
- Vojtěchovský J., *Využití rozpouštědel v restaurování závěsného obrazu*, Bratislava. 2004/2005.
- Zapletalová J., „*Jacobus Tencalla filius Joannis de Bissone*“ aneb původ malíře *Giacoma Tencally*, Univerzita Palackého v Olomouci.

2.4. Obrazová příloha

1. Pohled na nástropní malbu Shromáždění Olympanů - stav před restaurováním.

2. Vyznačení denních dílů(giornat). Šipky směřují z mladších giornat směrem do starších.

3. Vyznačení části dílu určeného k samostatnému restaurování - stav před restaurováním.

4. Vyznačení míst odběru vzorků. Žlutě jsou vyznačeny vzorky barevných vrstev, černě vzorky pro identifikaci hnědého zbarvení.

5. Tmelené horizontální praskliny způsobené v minulosti pohyby dřevěných fošen podbití malby. Tmely narušují homogenitu hladkého povrchu malby. Foto v razantním bočním osvětlení.

6. Foto v UV luminiscenci - zvýraznění bituminózních skvrn. Distribuce těchto skvrn horizontálně kopíruje směr položených dřevěných fošen podbití malby.

7. Zaretušované bituminózní skvrny, zpráškovatělá barevná vrstva a ztmavlé retuše na novodobých tmelech.

8. Tmelené horizontální praskliny způsobené v minulosti pohyby dřevěných fošen podbití malby. Tmely narušují homogenitu hladkého povrchu malby. Foto v razantním bočním osvětlení.

9. Ztmavlé retuše na sekundárních tmelech a tmelených prasklinách.

10. Detail šupinkující barevné vrstvy. Foto v razantním bočním osvětlení.

11. Sekundární tmel s nevyhovující strukturou a okraji a odlupující se barevná vrstva. Foto v razantním bočním osvětlení.

12. Ztmavlá retuš na sekundárním tmelu.

13. Retuš na tmelené prasklině s nevyhovující strukturou a okraji.

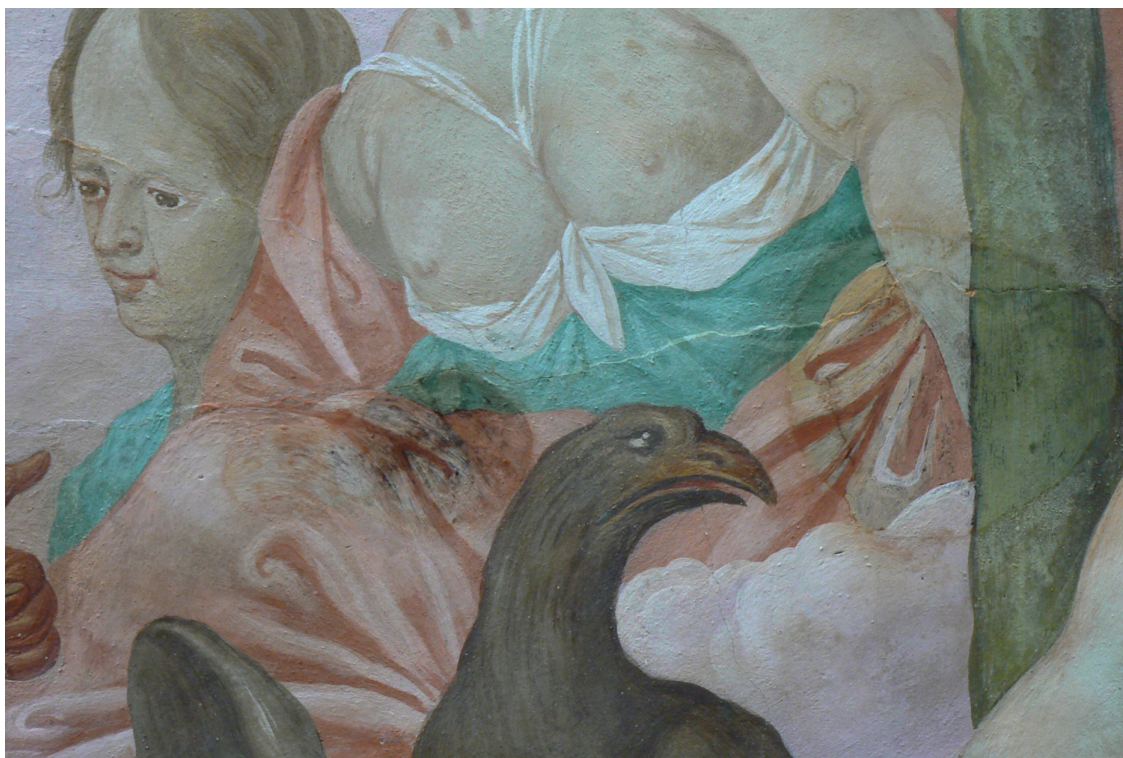

14. Množství zaretušovaných bituminózních skvrn narušujících estetický dojem malby.

15. Zaretušovaná bituminózní skvrna a tmel se ztmavlou retuší.

16. Detail zaretušovaných bituminózních skvrn.

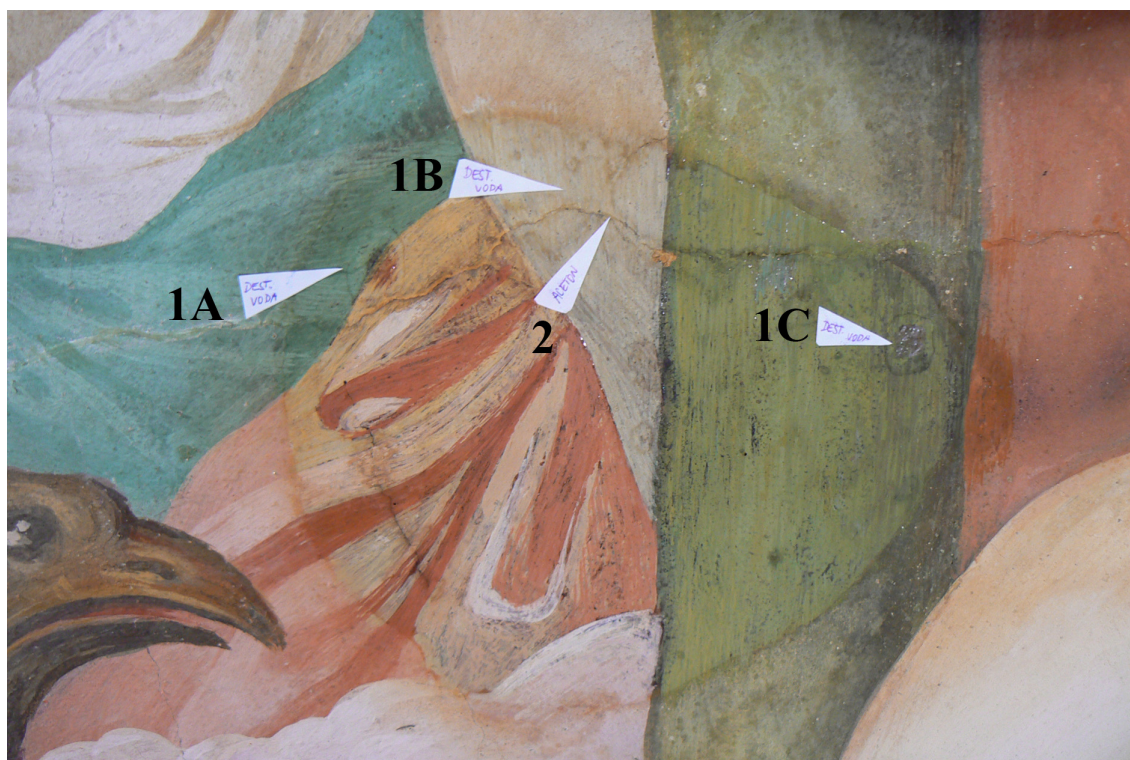
17. Detail zaretušované bituminózní skvrny.

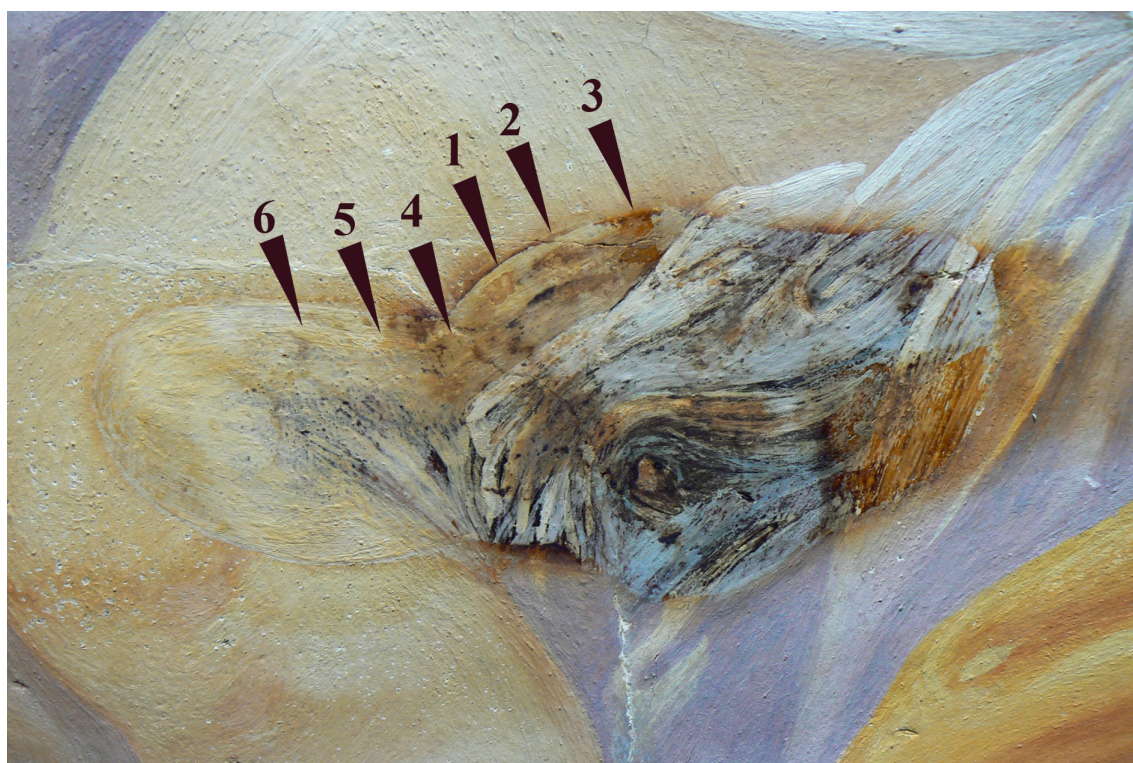
18. Detail zaretušovaných bituminózních skvrn.

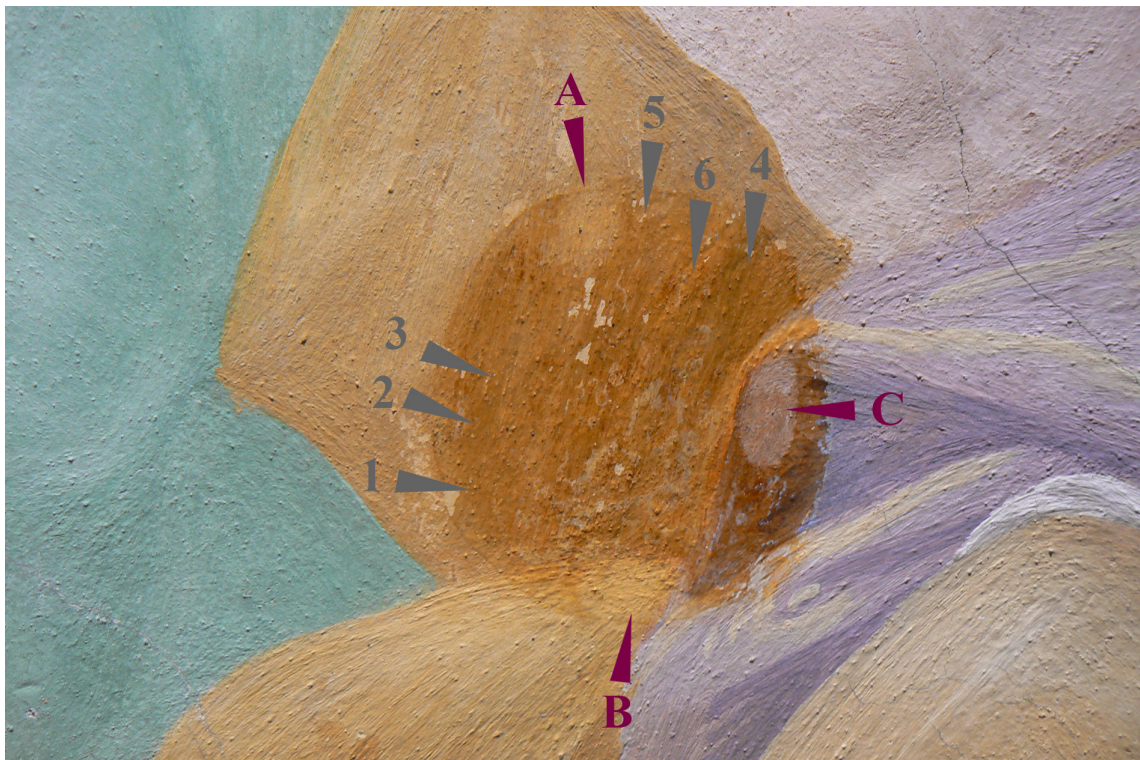
19. Sekundární retuš vypadané barevné vrstvy.

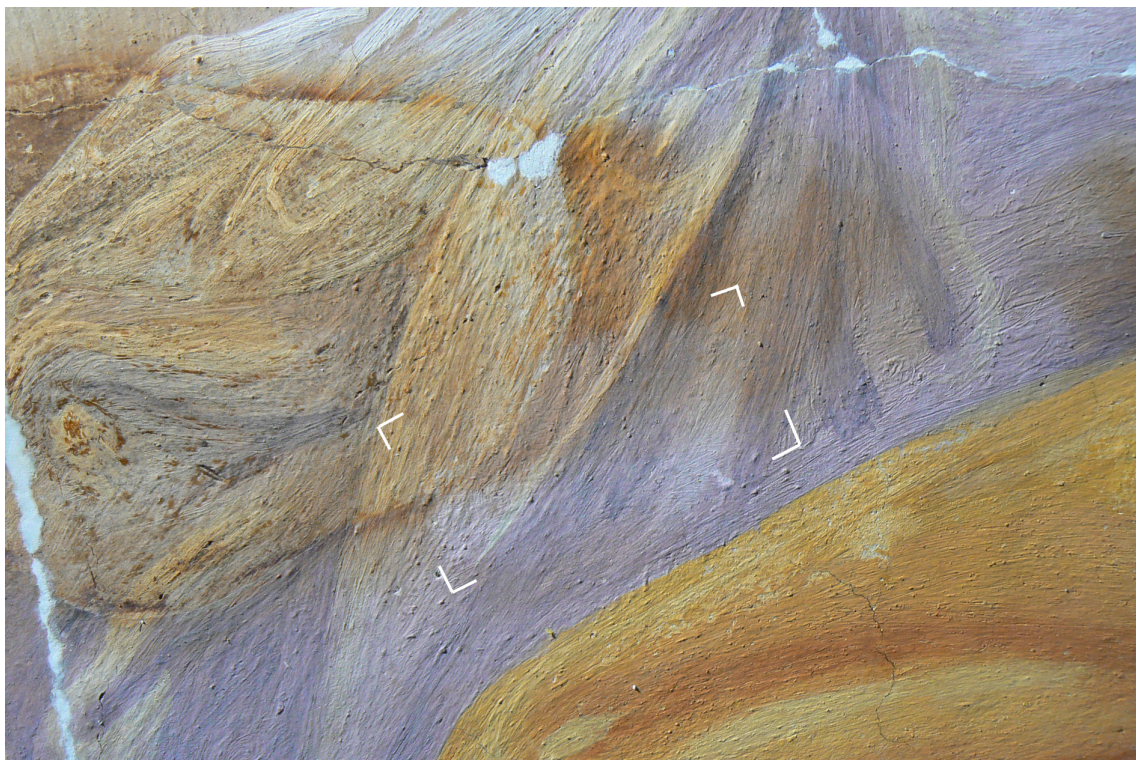
20. Zkoušky snímání retuší. 1A, 1B, 1C - destilovaná voda
2 - aceton

21. Zkoušky snímání retuší. 1 - methylethylketon
2 - n-propylaceton
3 - tetrahydrofuran
4 - cyklohexanon
5 - toluen + aceton(1:1)
6 - toluen + isopropanol(3:2)

22. Zkoušky snímání izolace. 1 - methylethylketon   A - dimethylformamid
 2 - n-propylaceton   B - dimethylformamid + toluen (1:1)
 3 - tetrahydrofuran   C - dimethylformamid + toluen (3:2)
 4 - cyklohexanon
 5 - toluen + aceton(1:1)
 6 - toluen + isopropanol(3:2)

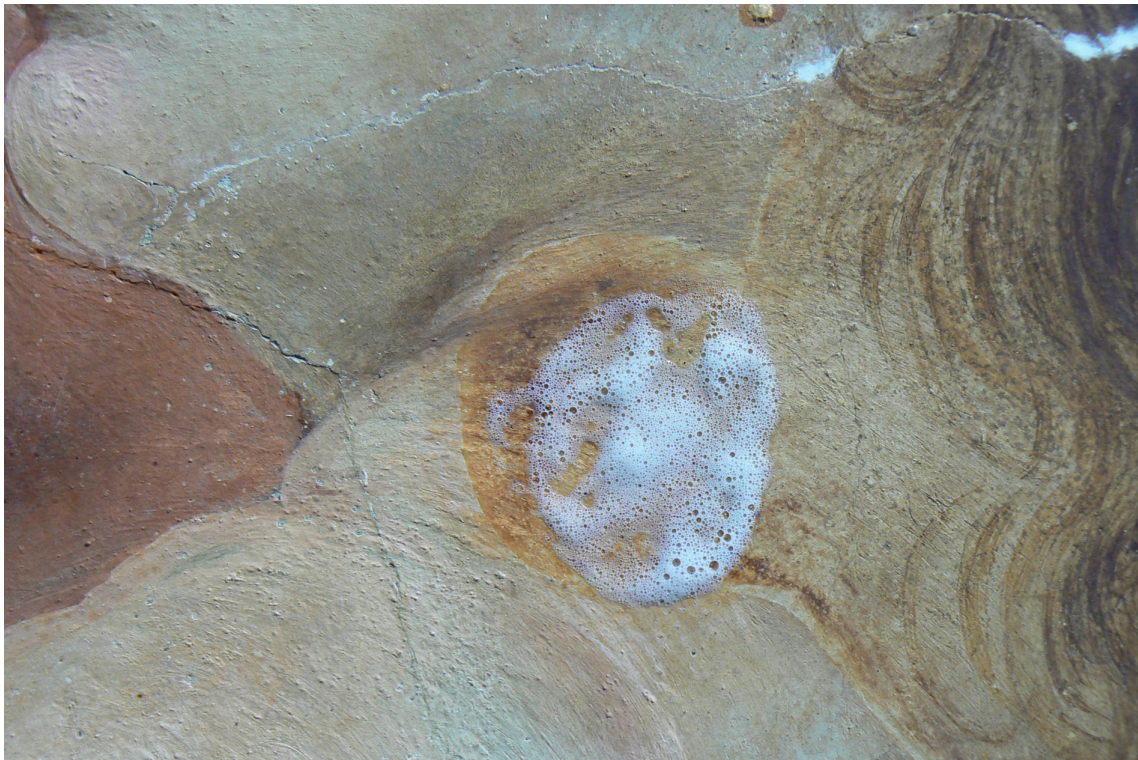
23. Zkouška čištění bituminózní skvrny pomocí jádrového mýdla.

24. Zkouška čištění bituminózní skvrny pomocí 2%-ního hydroxidu lithného(LiOH) v gelu(*metylcelulosa*).

25. Bílý zákal patrný po vyschnutí čištěné plochy hydroxidem lithným v gelu(*metylcelulosa*)

26. Průběh zkoušky čištění bituminózní skvrny pěnou z jádrového mýdla.

27. Zkouška čištění bituminózní skvrny zábalom z inertní papíroviny *Arbocel* a horké vody.

2.5. Grafická příloha

1. Vyznačení rozdělených úseků.

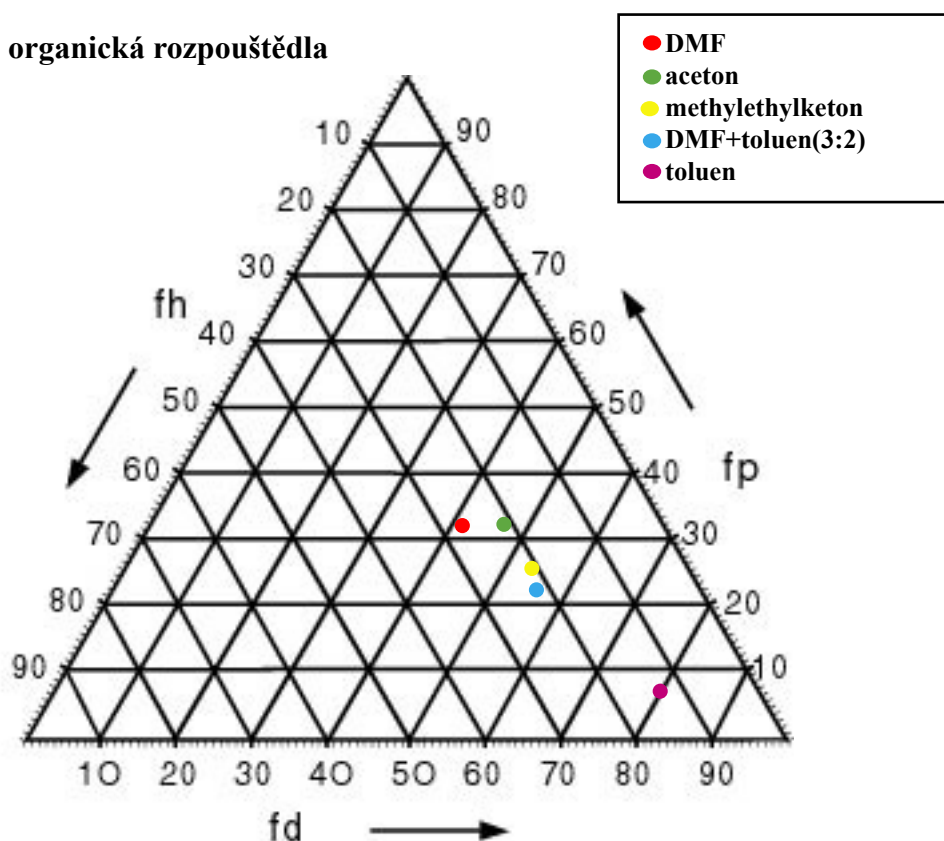

2. Zákres poškození.

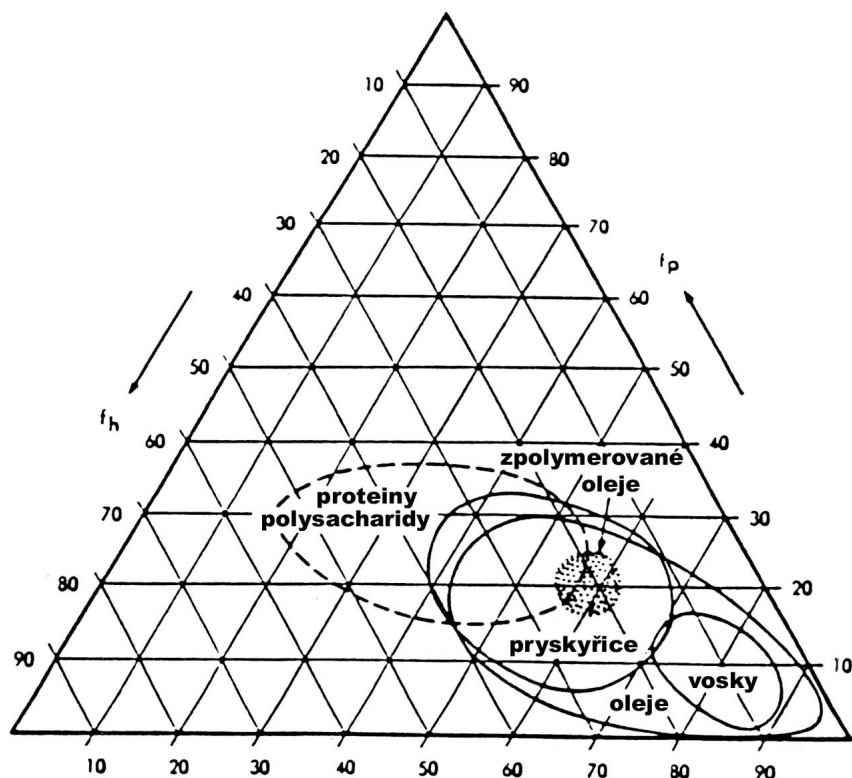

2.5. Textová příloha

2.5.1. Příloha - organická rozpouštědla

Obr.č.2 Zakreslení vybraných použitých organických rozpouštědel v trojúhelníkovém diagramu.

Obr. č. 3 Na obrázku jsou zobrazeny plochy rozpustnosti skupin přírodních pevných látek.¹

¹ Vzhledem k tomu, že se jedná o schematické znázornění a že materiály svým stárnutím výrazně mění své vlastnosti, může se rozpustná oblast pevné látky nacházet i mimo pole vyznačené v diagramu. Z toho důvodu má graf pouze informační výpověď a měl by být pouze výchozím bodem při testech rozpustnosti.

Hodnoty Teasových parametrů některých zkoušených rozpouštědel a směsí.

<i>rozpouštědlo/směs</i>	<i>fd</i>	<i>fp</i>	<i>fh</i>
methylethylketon	53	26	21
tetrahydrofuran	55	19	26
dimethylformamid(DMF)	41	32	27
toluen	80	7	13
DMF + toluen (1:1)	60,5	19,5	20
DMF + toluen (3:2)	56	22	21,5
aceton	47	32	21
toluen + aceton (1:1)	63,5	19,5	17,5
diacetonalkohol	45	24	31
voda	18	28	54
xylen	83	5	12
isopropanol	41	18	41
diacetonalkohol + toluen (1:1)	62,5	15,5	22
aceton + xylen (4:1)	54	26,5	19,5
toluen+isopropanol (2:1)	66,5	10,5	22

Výpočet přibližných parametrů směsi dimethylformamidu (60% obj.) a toluenu (40% obj.).

Parametry rozpustnosti

	<i>fd</i>	<i>fp</i>	<i>fh</i>
dimethylformamid	41	32	27
toluen	80	7	13

Parametry rozpustnosti krát koncentrace

	<i>fd</i>	<i>fp</i>	<i>fh</i>
dimethylformamid (60%)	41 x (60/100)	32 x (60/100)	27 x (60/100)
toluen (40%)	80 x (40/100)	7 x (40/100)	13 x (40/100)

Výsledné hodnoty

	<i>fd</i>	<i>fp</i>	<i>fh</i>	<i>celkem</i>
dimethylformamid	24,6	19,2	16,2	
toluen	32	2,8	5,2	
celkem	56,6	22	21,4	= 100

Marie Cechlová - Univerzita Pardubice, Fakulta Restaurování

Malíř Giacomo Tencalla, jinak uváděn také jako Jacobus Tencalla Figlius Joannis de Bissone, byl do nedávna téměř neznámý umělec o jehož práci nebylo mnoho známo. Až díky práci některých historiků, kteří se v současné době zabývají badáním o Giacomovi Tencallovi zjišťujeme, že malíř měl v Čechách i na Moravě široké uplatnění ve své tvůrčí činnosti. Jeho dílo bylo často připisováno malíři Carpofovi Tencallovi (1623–1685, Bissone) jenž byl ve své době vysoce hodnocen jako obnovitel umění freskové malby na sever od Alp. Na rozdíl od ostatní středoevropské produkce byly fresky Carpofova Tencally provedeny bravurní technikou a v některých případech, díky dobrému dochování, si jejich barvy zachovaly svou původní svěžest. Ikonografie i kompozice jeho obrazů vycházejí z grafických předloh. Tencallově freskařské dílo je v úhrnu kvalitativně vyrovnané a obsahuje některé zajímavé kompoziční experimenty, např. s iluzivními zkratkami či s uplatněním monumentálních figur. Některé jeho malby směřují od popisného narativismu k monumentálnímu uchopení a otevření prostoru a k celoplošnému malířskému pojednání kleneb a stropů, které ve středoevropském malířství převládlo teprve kolem roku 1700.¹

Giorgio Mollisi soudí v nedávno vydaném tencallovském katalogu ², že Carpofo mohl buď na konci sedmdesátých let 17. století nebo v letech 1680–1681 pracovat na výzdobě sálu v přízemí zámku Trója a provést malbu na motivy báje o zlatých jablkách Hesperidek. Mollisi upozorňuje na nižší kvality malby v porovnání s jinými Tencallovými díly. Tuto kvalitativní nesrovnalost vysvětluje účastí Tencallova žáka Galliardiho, malíře z italské komunity na Novém Městě a pozdějším zásahem restaurátorů. Dále připomíná výzdobu dietrichsteinského zámku v Libochovicích, jehož přestavbu vedenou ticinským architektem Antoniem Portou klade do let 1683–1690. Uvádí starší názor, že malby v sálech provedl Francesco Marchetti. S odvoláním na sdělení Petra Fidlera však upozorňuje, že některé z libochovických maleb pocházejí zřejmě z ruky Carpofova Tencally. Mollisi zde rozpoznává kompoziční schémata bissonského malíře, avšak fyziognomické rysy postav shledává rozdílnými v důsledku pozdějších restaurátorských zásahů. Tencallově autorství přitom považuje za téměř jisté u maleb putti v sale terreně. Malby v některých sálech mu naopak připadají poněkud odlišné od Tencallova stylu, přestože i ony opakují schémata Tencallových prací na zámku Trautenfels. V souvislosti s malbami v Libochovicích Mollisi připomíná také jméno Antonia Galliardiho, kterému pak připisuje autorství maleb v jihočeském zámku Lnáře. Všimá si přitom, že zdejší kompozice zúročují starší Tencallově invence. Všechny tyto cykly jsou podle názoru Martina Mádlá dílem Giacoma Tencally, Carpofova žáka a spolupracovníka, který byl s tvorbou slavného malíře osobně dobře seznámen a snažil se ji co nejvěrněji napodobit.

Další malby připisované Carpofovi Tencallovi se nacházejí v Květné zahradě v Kroměříži, která vznikala za biskupa Karla II. z Liechtensteinu-Castelcornu v letech 1666–1675 podle návrhu Filiberta Luccheseho (1606, Melide – 1666, Vídeň), doplněného architektem Giovannim Pietrem Tencallou (1629–1702, Bissone). Dominantu zahradního souboru tvoří osmiboký pavilón, navržená

^{1,2} Mádl, M., Giacomo Tencalla a nástěnná malba v českých zemích 17. Století, Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha

architektem Tencallou a štuky vyzdobeny Quiricem Castellim. Velká část maleb byla výrazně přemalována či dokonce nově namalována. Poměrně nízká kvalita některých maleb odlišující se od autentických děl Carpofořových, se přisuzovala těmto výrazným přemalbám provedených na počátku 20. století. O připisování autorství těchto maleb Giacomu Tencallovi historici začali uvažovat po uvedení jeho jména v dopise olomouckému biskupu z roku 1672, přestože s ním žádné konkrétní realizace na Moravě dosud spojovány nebyly. Tyto malby se vykazují poměrně hřmotnými postavami v kupoli rotundy a v přízemních místnostech po obvodu stavby. Ovšem je zřejmé, že výmalba je provedena podle Carpofořova rozvrhu maleb a sám také provedl část malířských prací. Některá pole v radiálních chodbách vykazují štíhlejší postavy a jemnější detaily bližší jeho tvorbě. Lze se domnívat, že Giacomo Tencalla byl k této zakázce povolán kvůli Carpofořově velké vytíženosti z Vidně, kde do té doby pracoval.

Giacomo Tencalla (11. leden 1644 – mezi lety 1690 a 1692) byl do nedávna považován za synovce Carpofořa Tencally, ovšem podle nových poznatků uvedených Janou Zapletalovou³ vyplývá, že pokud byly příbuzní tak jedině vzdálení. Oba pocházeli ze stejného severoitalského města Bissone. Patrně brzy po polovině sedmdesátých let 17. století odešel Giacomo Tencalla do Čech. Giacomův příchod souvisel s působením jeho souseda z Bissone, se kterým byl spojen příbuzenským vztahem přes svou matku Barbaru rozenou Carattiovou, architektem Francescem Carattim (1610/1615, Bissone – 1677, Praha?). Caratti tehdy působil ve službách Humprechta Jana Černína z Chudenic (1628–1682), pro kterého stavěl na Hradčanech palác. Ve stejné době nechal hrabě Černín upravovat starší zámek v jihočeských Lnářích, který získal v roce 1675 od dědiček Alexe Ferdinanda Vratislava z Mitrovic. Ten začal vedle staré tvrže stavět nový zámek, jemuž dal německé jméno Schlussenburg, stavbu však před svou smrtí nedokončil. Asi od roku 1677 vedl stavbu Giovanni Battista Maderna, jenž byl Carattiho učedník. Stavební úpravy pokračovaly i v 80. letech 17. století. V téže době byl upravován i hlavní sál zámku. Jeho výzdobu tvoří malby s náměty z báje o Hesperidkách spolu s ornamentálními a figurálními štuky.

Ve středním velkém obdélném poli je vyobrazeno shromáždění Olympanů, v jehož středu Kybele předává Diovi a Héře, sedící ve voze, svatební dar v podobě stromu se zlatými jablky. Kybele má na hlavě posazené věže. Byla uctívána jako dárkyně života a matka bohů a ztotožňována s bohyní Rheiou nebo Gaiou, nebo v Římě s bohyní Ops. Zeus má jako atribut orla, Héra dva pávy. Okolo nich je zobrazen zástup bohů a bohyň, který je tvořen Palas Athénou s přilbou na hlavě, Afrodiou, Apollónem s vavřínovým věncem na hlavě, Áresem s přilbou držící kopí v ruce, Héfaistosem mající kladivo, Hermésem v okřídlené přilbě s holí, okolo níž se proplétají dva hadi, Dionýsosem s rohem hojnosti, Flórou s košíkem plný kyttek, s otepí v rukou bohyní Démeter, Aurorou se svatozáří kolem hlavy, Hádesem s dvojzubcem, Heraklem s odvrácenou hlavou s palicí přes rameno, Kronosem, dále pak bůhem řek s pádlem v ruce spolu s Poseidónem v červeném plášti mající trojzubec, bohyní lovu Artemis s lukem a s půlměsícem na čele. Střední část kompozice je převzata z Carpofořovi malby se stejným námětem na zámku Trautenfels, de je tento motiv vysvětlován jako apoteóza

³ Zapletalová, J., *Jacobus Tencalla filius Joannis de Bissone aneb původ malíře Giacomu Tencally*, Univerzita Palackého v Olomouci

⁴ Miltová, R., *Najde se Ovidia Metamorphosis, o kunstu tělesné lásky Recepte Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně 2008

Prameny a literatura:

- Mádl. M., Giacomo Tencalla a nástěnná malba v českých zemích 17. Století, Ustav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha
- Zapletalová. J., Jacobus Tencalla figlius Joannis de Bissone aneb původ malíře Giacoma Tencally, Univerzita Palackeho v Olomouci
- Miltová. R, Najde se Ovidia Metamorphosis, o kunstu tělesné lásky Recepce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně 2008

Obrazová část - srovnání maleb v hlavním sálu zámku Lnáře s ostatními malbami obdobných námětů z dílny Carpofora a Giacomu Tencallů

Giacomo Tencalla ►
zámek Lnáře
1676

Giacomo Tencalla ►
zámek Trója,
168

Carpoforo Tencalla ►
zámek Trautenfels
1670

Giacomo Tencalla ►
zámek Lnáře
1676

Giacomo Tencalla ►
zámek Trója,
168

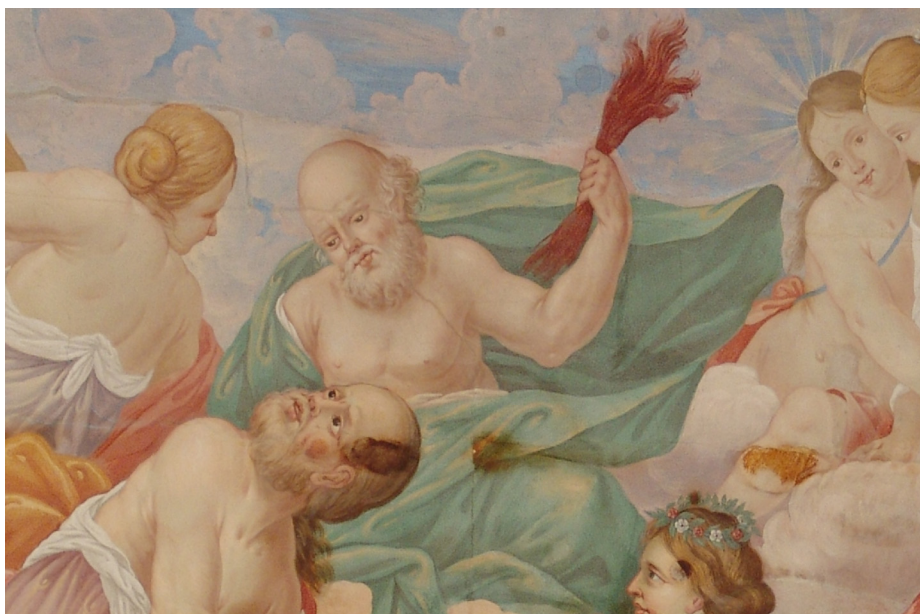
Carpoforo Tencalla ►
zámek Trautenfels
1670

Giacomo Tencalla ►
zámek Lnáře
1676

Giacomo Tencalla ►
zámek Lnáře
1676

Carpoforo Tencalla ►
zámek Trautenfels
1670

Giacomo Tencalla ►
zámek Lnáře
1676

Giacomo Tencalla ►
zámek Trója,
168

Carpoforo Tencalla ►
zámek Trautenfels
1670

Giacomo Tencalla ►
zámek Lnáře
1676

Giacomo Tencalla ►
zámek Trója,
168

Carpoforo Tencalla ►
zámek Trautenfels
1670

Předešlé restaurátorské zásahy
Nástrovní malba s mytologickými náměty ve velkém sále zámku Lnáře
Vypracovala Maria Gubarenko

Pravděpodobně první zásah na nástrovní zrcadle byl zřejmě proveden v roce 1908, což dosvědčuje přípis v rohu zrcadla na stropu při východním okraji z roku 1908 (“Renovatio MCMVIII” - 1908). Informace o tomto zákroku se nedochovaly, ale na jeho charakter a míru můžeme usuzovat podle historických fotografií z roku 1925-32, které jsme měli k dispozici. Na malbě jsou patrné přemalby, což potvrzuje prakticky souvisle přemalovaná plocha celé oblohy nad figurálním výjevem a mraky pod ním. Přemalby se vyskytují hojně také na drapériích bohů. Tyto přemalby vznikly při starších úpravách malby, asi v r. 1908 nebo ještě dřív, a patrně překryly původní Tencallovu práci. Rozsah přemaleb nemůžeme posoudit vzhledem k tomu, že máme dostupné jen černobílé fotografie ve špatné kvalitě. Na malbě se nachází velký počet tmelů překrytých výrazně změněnou retuší (ztmavlou, či naopak zesvětlalou), včetně dvou největších tmelů v horní části kompozice v obloze nalevo i napravo od stromu. Z fotografie můžeme také vyčíst velmi důležitou informaci, totiž že na povrchu malby v tu dobu ještě neexistovaly bituminózní skvrny. To svědčí o tom, že skvrny vznikly zřejmě při další obnově díla, a to pravděpodobně v sedmdesátých letech 20. století. Na fotografii také vidíme pět lustrů zavěšených z nástrovního zrcadla. Lustry jsou upevněny ve čtyřech rozích štukového rámu okolo malby a další je zavěšen uprostřed kompozice, vedle hlavy Kybelé. Zatmelené otvory po tomto zásahu můžeme i dnes pozorovat jak na samotné malbě, tak i na štukovém rámu.

Další restaurátorské zásahy byly provedeny v roce 1982. Ty souvisí s velkou opravou celého objektu - zámku Lnáře v letech 1974-1980. Pravděpodobně do té doby lze zařadit vznik hnědých až černých bituminózních skvrn na nástrovní malbě a štukách. Impregnační roztoky (dehtový nátěr, pravděpodobně *Karbolka*), aplikované na dřevěné části klenby seshora, pronikly vrstvami omítek na povrch malby. Dle rozmístění skvrn je zřejmé, že k prosáknutí materiálu došlo především v mezerách mezi fošnami dřevěné klenby. Došlo k vytvoření tmavých, hnědočerných ostře ohraničených skvrn (až do průměru 30 cm) s lesklým povrchem, které nelze bezesbytku odstranit. Ty se již vyskytují na fotografiích z restaurátorské dokumentace z roku 1982.

V r. 1982 restaurovali malby na stropě a klenbách fabionu ve velkém sálu akademičtí malíři Josef Čoban, Jiří Stejskal, František Matásek. Hlavním problémem uvedeného zásahu bylo zajištění omítek i konstrukce stropu. *“Při předešlých opravách, kdy nebyla postižena plně příčina prověšení, došlo k pokusům zachytit vrstvy omítek k podbití klenby úchyty ve tvaru T a vruty. Tenké měděné plechy o rozměrech 3×5 cm uchycené vruty a úchyty, které mají stejné rozměry, jsou zapuštěny v omítkách pod úrovní malby a přetmeleny sádrovápennými tmely. Při těchto opravách byla způsobena četná poškození, přitmelování původní malby a retuše přes originál.”*¹ V roce 1982 byla vytvořena ocelová konstrukce zabezpečující jednotlivé fošny původního dřevěného podbití, která byla zavěšena na novou nosnou ocelovou konstrukci. Každá fošna podbití je zabezpečena ve třech bodech proti odtržení z původní dřevěné konstrukce klenby, což znamená celkem 99 kruhových otvorů v osmi řadách každý o průměru 45 mm. *“Kovové nerezové patky*

kruhového průměru 38 mm opatřeny antikorozními nátěry, dřevo fošen v místech vývrtnu napuštěno desinfekčním prostředkem a nepetrifikováno, patky opatrně namontovány ve spolupráci se zámečníky provádějící OSP Strakonice na nosnou konstrukce na půdě.”²

Před odpreparováním otvorů byla provedena preventivní prekonsolidace barevných vrstev a zhotoven tkaninový zabezpečovací přelep na povrchu malby. Poté byly uchyceny fošny podbití klenby. Po odstranění přelepů následovalo očištění povrchu malby, redukce fixází, přemaleb, retuší a vyjmutí sádrových tmelů. Z nových zásahů bylo provedeno tmelení vápenným štukem a křídovým emulsním tmelem, izolování bituminózních skvrn *Solakrylem* (kopolymer metylmethakrylátu s butylkethakrylátem), retušování a závěrečné fixáže. Fixáž tvoří kopolymer butylmetakrylátu s dvacetiprocentním butylakrylatem ve vodní emulzní disperzi, zředěný směsí vody s alkoholem v poměru 1:1 na dvou až pětiprocentní roztok. Retuše byly pravděpodobně provedeny *Disapolem* (vodná disperze polymerů polymethylmetakrylátu (PMMA a PMA) měkčená dibutylftalátem (DBF)).

Další restaurování proběhlo také v roce 1982, to znamená bezprostředně po dokončení výše zmíněného zákroku, které proved akad. malíř Zdeněk Prokop. Zásah proběhl na jednom jediném místě. Přestože byly všechny skvrny zretušovány, došlo k opětovnému prosáknutí dehtu. *“Bylo to asi způsobeno vysokými teplotami vzduchu na půdě nad stropem velkého sálu, který nebyl dosud chráněn konstrukcí překrytí.”*³ Dehet teplem prosákl na jednom místě – kolem ramenou a hlavy pololežící ženské figury bohyně Flory a udělal v okolí předchozí restaurátorské separační vrstvy a přemalby opět hnědou půlměsícovitou skvrnu. Restaurátor Prokop vyřešil problém radikálněji než pouze izolací a přemalbou skvrny, a to kompletním odstraněním napadené části omítky a vytvořením rekonstrukce malby temperovými barvami, šrafovaným rukopisem. Opravený úsek poté lehce fixoval zředěnou vaječnou emulsi.

Poznámky

¹ Čoban, J., Stejskal, J., Matásek, Fr., *Průzkumová dokumentace, 1981*

² Čoban, J., Stejskal, J., Matásek, Fr., *Průzkumová dokumentace, 1981*

³ Prokop, Zd., *Restaurátorská zpráva, Lnáře 1982.*

Literatura a prameny

- Čoban, J., Stejskal, J., Matásek, Fr., *Průzkumová dokumentace Statní zámek Lnáře – velký sál, Praha 1981.*

- Čoban, J., Stejskal, J., Matásek, Fr., *Restaurátorská zpráva Nástěnné malby s mytologickými náměty ve velkém sále Státního zámku Lnáře, Praha 1982.*

- Prokop, Zd., *Restaurátorská zpráva Rekonstrukce stavebními pracemi poškozené, již restaurované části nástropní malby na zámku Lnáře, Lnáře 1982.*

- Vojtěchovský, Jan, *Restaurátorský průzkum Nástropní malba ve středovém poli hlavního zámku Lnáře, květen- červen 2008.*

- Kubička, R., Zelinger, J., *Výkladový slovník. Grada Publishing 2004.*

Obrazová příloha

1. Historická fotografie z roku 1925-32. Pohled na strop velkého sále zámku Lnáře.
2. Velký sál, severní polovina nástropní zrcadla, zabezpečovací tkaninový přelep, odpreparované otvory k zavěšení fošen podbití.
3. Pohled na klenbu sálu zavěšenou na ocelových traverzách před uchyťáváním fošen dřevěného podbití.
4. Detail. Pracovní snímek z roku 1982. Odstranění sádrových tmelů, injektování uvolněného okraje omítky, stav po očištění povrchu malby.
5. Půdorys
6. Schéma zajištění fošen dřevěného podbití nástropního zrcadla z roku 1982.
7. Restaurování v r.1982, které provedl akad. malíř Zdeněk Prokop. Určení rozsahu poškozené plochy a její obřeznutí.
8. Omítka odstraněna. Dehtová izolace prosákla prkny stropu..
9. Současný stav opraveného místa.

1. Historická fotografie z roku 1925-32. Pohled na strop velkého sálu zámku Lnáře.

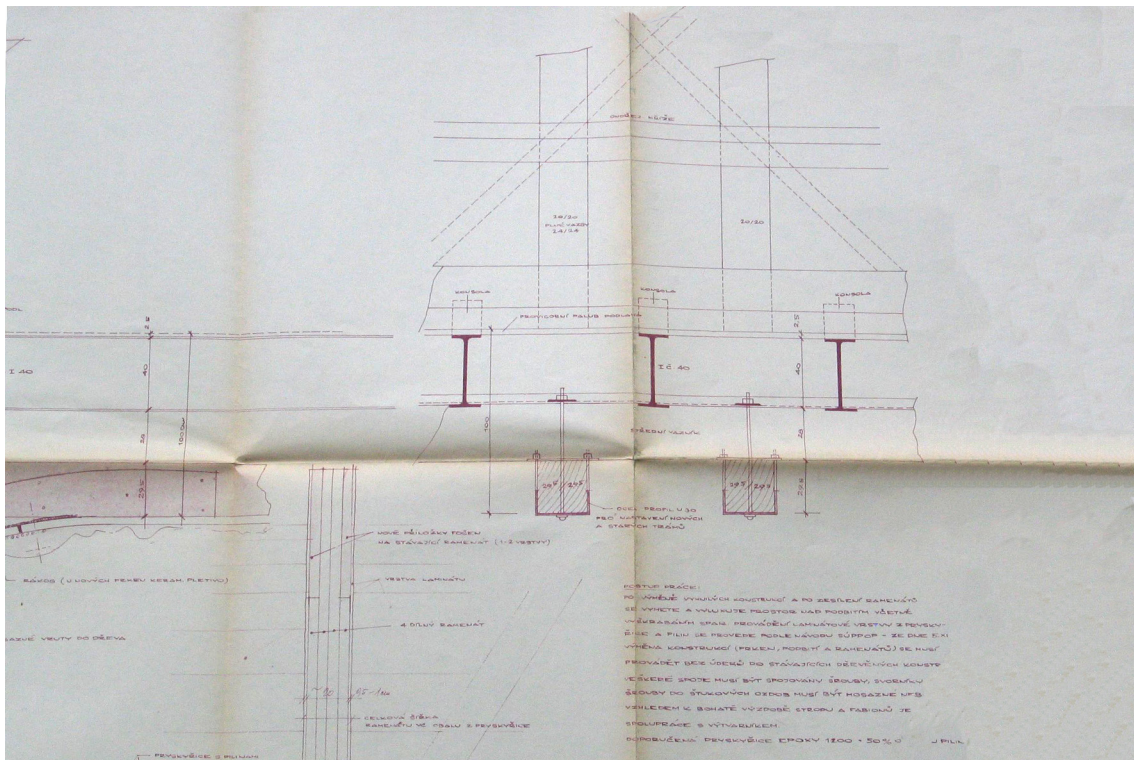
2. Velký sál, severní polovina nástropní zrcadla, zabezpečovací tkaninový přelep, odpreparované otvory k zavěšení fošen podbití.

3. Pohled na klenbu sálu zavěšenou na ocelových traverzách před uchyťáváním fošen dřevěného podbití.

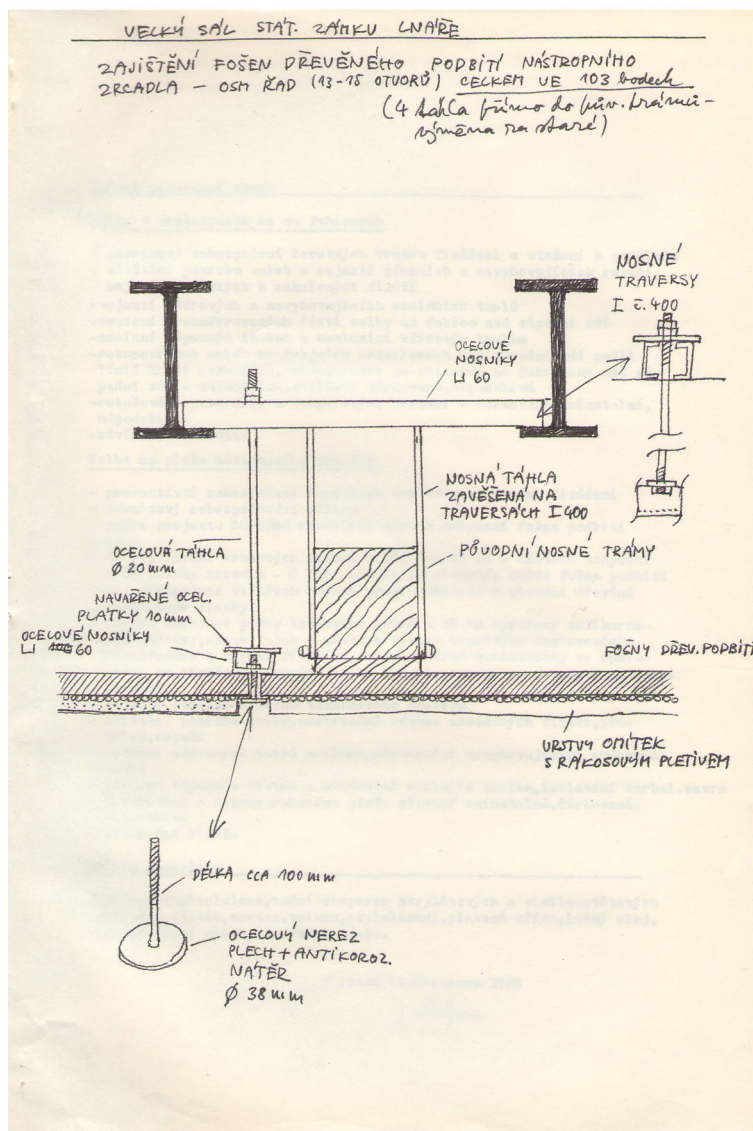

4. Detail. Pracovní snímek z roku 1982. Odstranění sádrových tmelů, injektování uvolněného okraje omítky, stav po očištění povrchu malby.

5. Nárys. Návrh zpevnění fabionů a ramenátů.

6. Schéma zajištění fošen dřevěného podbití nástropního zrcadla z roku 1982.

7. Restaurování v r. 1982, které provedl akad. malíř Zdeněk Prokop. Určení rozsahu poškozené plochy a její obřeznutí.

8. Omítka odstraněna. Dehtová izolace prosákla prkny stropu.

9. Současný stav opraveného místa.

3.RESTAURÁTORSKÁ DOKUMENTACE

3.1. Postup práce

3.1.1. Lokální konsolidace barevné vrstvy

Zpráškovatělá barevná vrstva, a vrstva, která se odlupovala a oddělovala v puchýřcích, byla k podkladu fixována 2% roztokem akrylátové disperze Hydro-Grund. Aplikaci jsme prováděli nástřikem velmi jemným rozprašovačem po předvlhčení vodou s etanolem (1:1, také nástřikem) a následným upevněním šupinek přitlačení. Přebytečné kapičky fixační látky jsme ihned po aplikaci odstranili odsátím. Fixáž se podle potřeby lokálně opakovala dokud se stírání barevné vrstvy nesnížilo na únosnou mez. Celková fixáž malby nebyla nutná.

3.1.2. Sejmutí retuší a izolace

Retuše na tmelech a v místech, kde nahrazovaly vypadanou barevnou vrstvu, byly sejmuty destilovanou vodou. V místech, kde destilovaná voda nepůsobila, byly tyto retuše sejmuty methylethylketonem. Na bituminózních skvrnách byly retuše sejmuty destilovanou vodou a tam, kde voda nepůsobila, methylethylketonem v gelu (*metylcelulosa*). Doba působení gelu potřebná k naměkčení retuše byla přibližně 5 minut. Izolace, která se nacházela na bituminózních skvrnách ve vrstvě pod retušemi byla tenčena směsí dimethylformamidu s toluenem v poměru 60:40 v gelu (*metylcelulosa*). Doba působení gelu byla 3-5 minut.

3.1.3. Čištění bituminózních skvrn

Bituminózní skvrny byly tenčeny směsí dimethylformamidu s toluenem v poměru 60:40. V průběhu tenčení bituminózních skvrn bylo potřeba přistoupit k lokální konsolidaci okrajů odpadané barevné vrstvy, protože hrozila její ztráta. Ke zpevnění byl použit 4% roztok akrylátové disperze Hydro-Grund. Dále byly skvrny čištěny pěnou z jádrového mýdla a rozpoštědlovým gelem (Carbopol 934 (2g), destilovaná voda (10-15ml), Ethomeen C25 (20ml), směs dimethylformamid+toluen 3:2(100ml)). Doba působení tohoto gelu na malbě byla 5-10 minut.

3.1.4. Vyjmutí nevhodných tmelů a konsolidace odhalené omítkové vrstvy

Nevhodné vápenné a křídové tmely byly vyjmuty, okolí bylo očištěno skalpelem a destilovanou vodou. Odhalená omítková vrstva byla konsolidována vápennou nanosuspenzí *CaLoSil NP 25* (pro lepší penetraci konsolidačního prostředí byly odhalené omítkové vrstvy bezprostředně před nanesením konsolidantu ošetřeny isopropanolem)

3.1.5. Injektáž

Nejprve byly praskliny konsolidovány vápennou nanosuspenzí *CaLoSil NP 25*. Byla zvolena injektážní směs Vapo Injekt. Před aplikací této směsi jsme dutiny nejprve předvlhčili roztokem lihu s vodou (1:1). V oblasti horní části hnědé pláště bohyně Kybelé byla injektována a přichycena k podkladu odlupující se barevná vrstva 4 - 8% roztokem akrylátové disperze Hydro-Grund.

3.1.6. Tmelení

Tmely byly prováděny hladké vzhledem k charakteru oiginální omítky. Byly použity tři druhy

vápenných tmelů. První hrubý tmel z vápna a tří druhů písku odstupňované hrubosti v poměru 1:2 byl použit na největší defekty. Druhý tmel z vápna a jemného písku(1:2) byl použit na tmelení větších prasklin a defektů a třetí tmel určený k vytmelení malých defektů a prasklin obsahuje 2 díly vápencové moučky a 1 díl vápna. Aby došlo k barevnému sjednocení tmelů, což je vhodné pro následující retuš, byly tmely lokálně natřeny řídkým vápenným mlékem. Tmely byly před retuší izolovány 2% roztokem akrylátové disperze Hydro-Grund.

3.1.7. Retuš tmelů a defektů malby

K retuši byly použity tubové akvarelové barvy Horadam značky Schmincke. Kvalitní akvarelové barvy této značky jsou reverzibilní, nemění svou barevnost a k originální barevné vrstvě jsou inertní. Tam, kde bylo potřeba aplikovat krycí barvu (bituminózní skvrny), byla jako běloba použita plavená křída pojená 1% *Klucelem E*.

Tmely i ostatní defekty malby (bituminózní skvrny, vypadaná barevná vrstva) byly zakryty nápodobivou retuší. Míra této retuše je zcelující, podle potřeby byla její lokální intenzita přiblížena k barevnosti originálních vrstev.

3.2. Použité materiály

akvarelové barvy Horradam Schmincke

Arbocel (Röttenmayer&Söhne)

aceton

bílé vzdušné vápno

CaLoSil NP 25 (vápenná alkoholová nanosuspenze, výrobce: IBZ Freiberg)

Carbopol EZ2 (distributor: Kremer-pigmente)

destilovaná voda

dimethylformamid

enzymy (Lipáza, typ VII.)

Ethomeen C25 (detergent, výrobce: Akzo Nobel Surface Chemistry AB)

Hydro-Grund (akrylátová disperze, výrobce: Lascaux)

japonský papír (Kashmir 11 g)

kopaný písek různé hrubosti

Klucel E (hydroxypropylcelulosa, výrobce: Aqualon)

líh technický

jádrové mýdlo obyčejné (výrobce: Palma)

methylethylketon

Metylan Normal (metylcelulosa, výrobce: Henkel)

plavená křída

toluen

vápencová moučka

Vapo Injekt (vápenná injektážní směs, výrobce: AQUA obnova staveb, s.r.o.)

volská žluč (výrobce: Lefranc Bourgeois)

polyurethanová houba Wishab (distributor: Deffner&Johann GmbH)

3.3. Doporučený režim památky

Na malbě byla zjištěna přítomnost ztmavých kruhových map způsobených zatečením dešťové vody přes střechu a půdní prostory do objektu. Takovéto zavlhčení ohrožuje malbu jak materiálově tak esteticky. Voda vyplavuje jemné částice omítkové vrstvy, soli a nečistoty na povrch. Omítkové vrstvy tak ztrácejí kohezi, což může zapříčinit odpadávání barevné vrstvy i omítky. Také bituminózní skvrny vzniklé během rekonstrukce zámku v 70. - 80. letech mohou vlivem vlhkosti migrovat dále do malby. Má-li se předejít dalšímu vzniku ztmavých kruhových map a migraci bituminózních skvrn, je třeba zamezit průniku dešťové vody z půdních prostor do malby. Protože migraci bituminózních materiálů, v tomto případě Karbolinea, může zapříčinit i vyšší teplota (tzn. i mírně nad 30°C), bylo by vhodné do budoucna patřičně upravit klima v sálu, ale i v prostorách nad ním, tzn. na půdě. V případě, že nebude k těmto doporučením přihlédnuto, je možné, že dojde k opětovnému objevení se skvrn obou typů.

3.4. Obrazová příloha

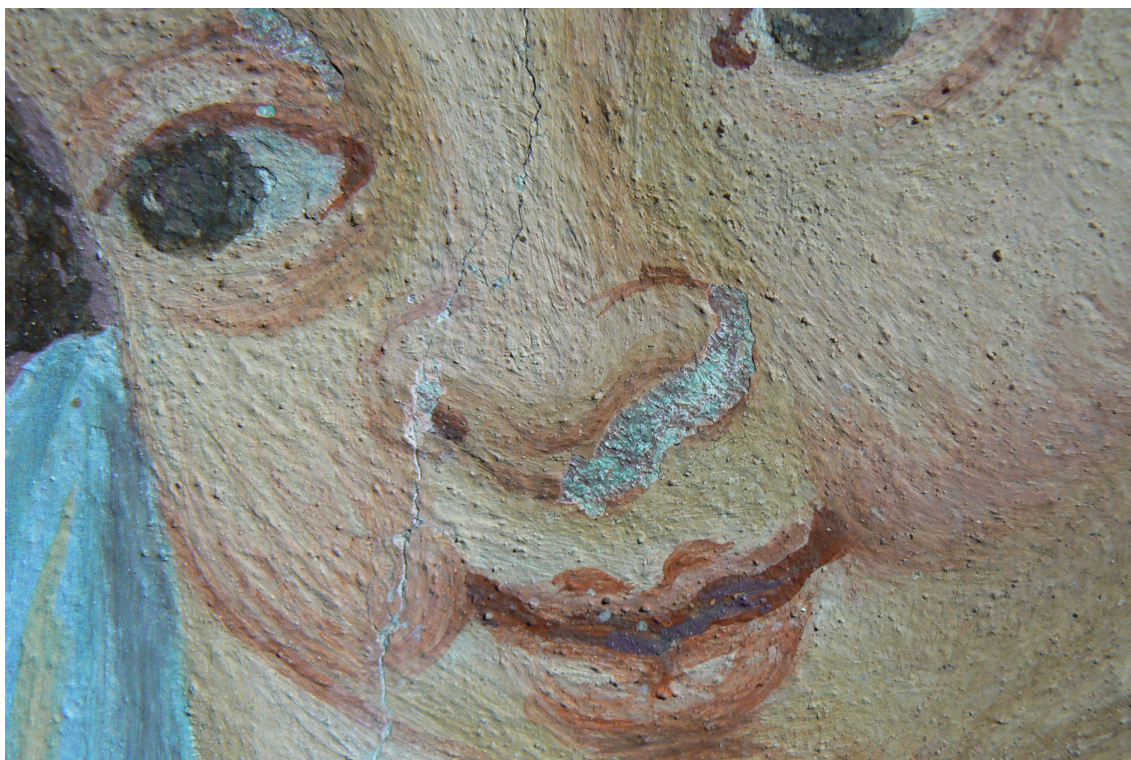

1. Stav po odstranění tmelů a retuší.

2. Stav po odstranění tmelů a retuší.

3. Stav po sejmutí retuší - detail. Pod retuší byla nalezena štětcová podkresba autora malby.

4. Stav po sejmutí retuší v místech vypadané barevné vrstvy.

5. Průběh snímání retuší z bituminózní skvrny.

6. Průběh snímání retuše a izolace z bituminózní skvrny.

7. Stav po sejmutí retuše. Na bituminózní skvrně se nachází silná vrstva lesklé okrové transparentní izolace.

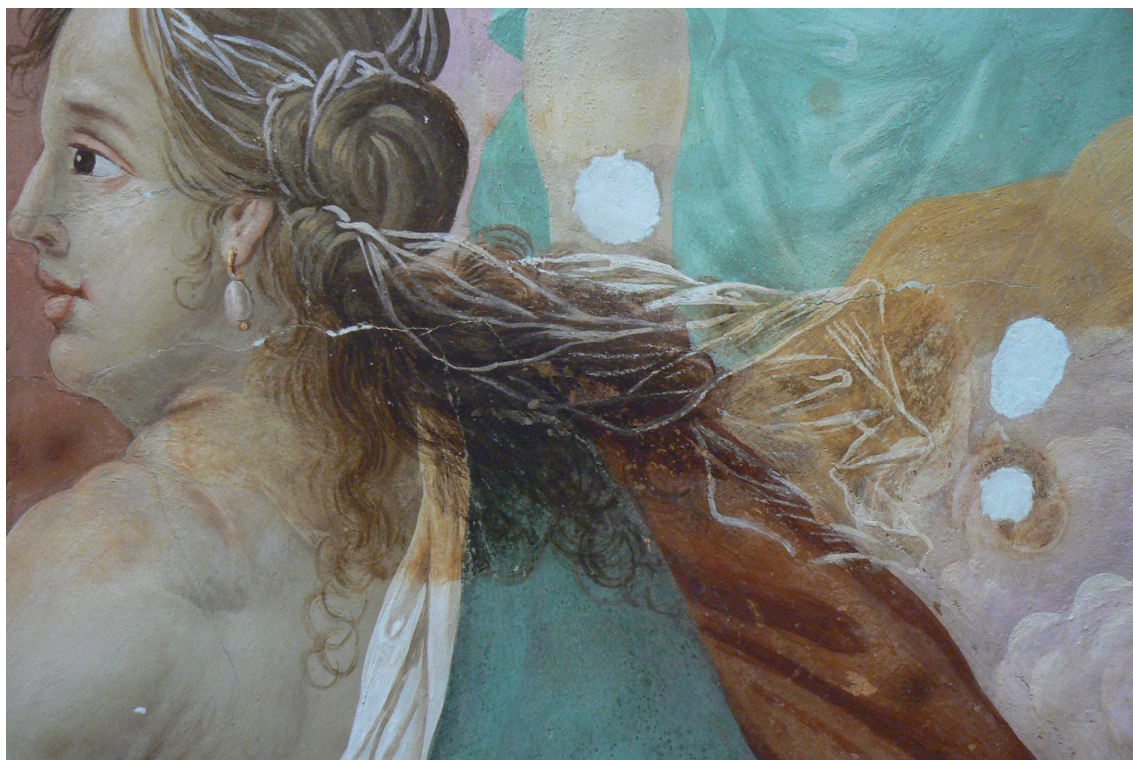
8. Průběh snímání izolace z bituminózní skvrny směsí dimethylformamidu + toluen (3:2) v gelu (*metylcelulosa*).

9. Stav po vytmelení a ztenčení bituminózních skvrn.

10. Stav po sejmutí retuše, izolace a ztenčení bituminózní skvrny.

11. Stav po sejmutí retuší, izolace a ztenčení bituminózní skvrny.

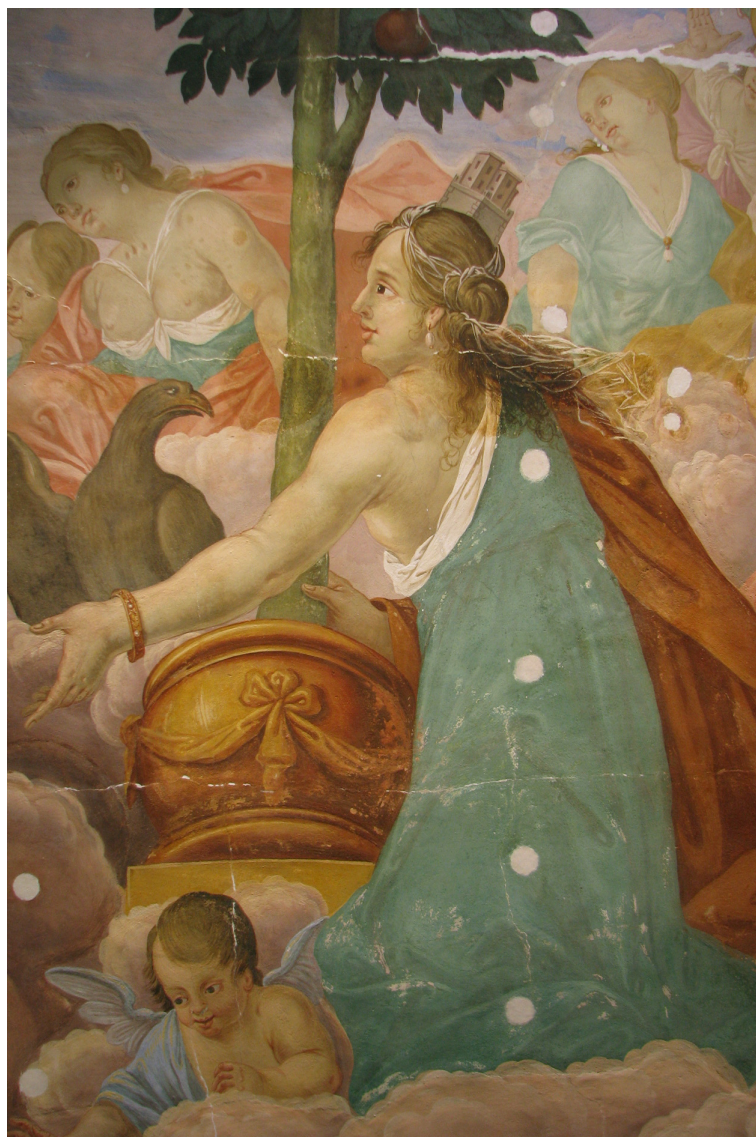
12. Stav po sejmutí retuše, izolace a ztenčení bituminózní skvrny.

13. Stav po sejmutí retuší a vytmelení.

14. Stav po sejmutí retuší a vytmelení.

15. Stav po sejmutí retuší a vytmelení.

16. Stav po vytmelení.

17. Stav po vytmelení. Detail.

18. Stav po vymelení. Detail.

19. Stav po vymelení. Detail.

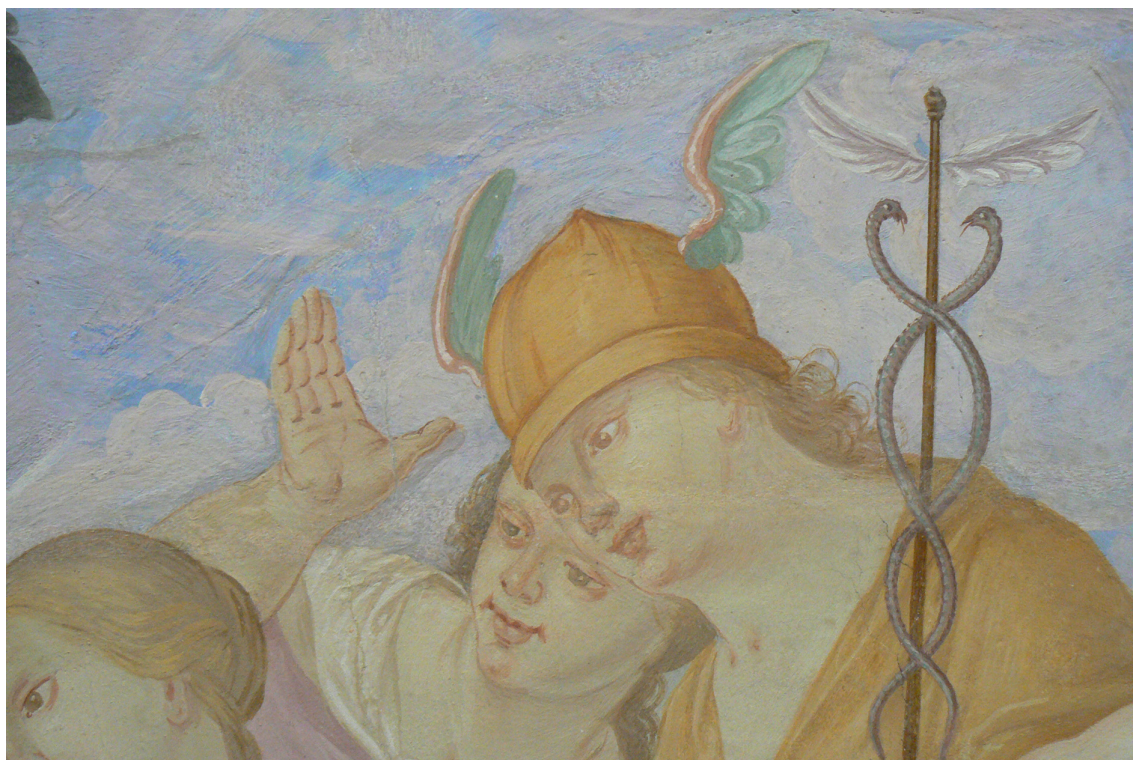
20. Stav po restaurování.

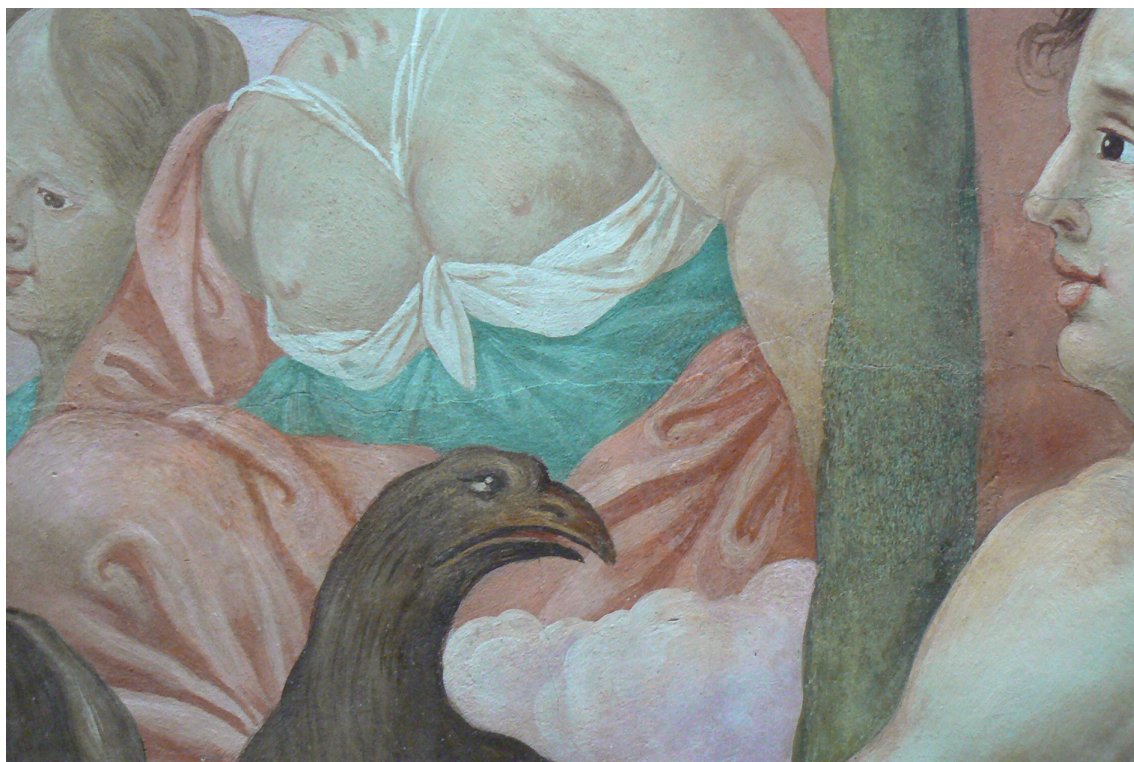
21. Stav po restaurování.

22. Stav po restaurování.

23. Stav po restaurování. Detail.

24. Stav po restaurování. Detail.

24. Stav po restaurování.